

ΙΛΙΞΟΣ

Ο εγωιστής συγκεντρώνει
τον κόσμο ολόκληρο
στον εαυτό του,
ενώ ο αλτρουιστής
δίνει τον εαυτό του
σε ολόκληρο τον κόσμο.
Στοβαίος

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

από τις Θεοσοφικές Εκδόσεις



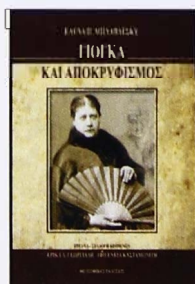
Έλενα Π. Μπλαβάτσκυ
Η Φωνή της Σιγής



Έλενα Π. Μπλαβάτσκυ
**Το Κλειδί
της Θεοσοφίας**



Έλενα Π. Μπλαβάτσκυ
**Τα Πρώτα Βήματα
στον Αποκρυφισμό**



Έλενα Π. Μπλαβάτσκυ
**ΓΙΟΓΚΑ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΡΥΦΙΣΜΟΣ**
(Ανθολογία Εσωτερικής Γνώσης)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΧΕΙΜΑΡΑΣ



ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΘΕΟΣΟΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Βουκουρεστίου 25 Κωδ. Ταχ. 106 71, Αθήνα Αττικής, Κωδικός:4311

Τηλ. 210 36.20.702 - 210 36.10.961 Fax: 210 36.10.961

www.theosophicalsociety.gr

email (περιοδικού): ilisos@theosophicalsociety.gr

email (Εταιρείας): info@theosophicalsociety.gr

Διανέμεται δωρεάν στα μέλη

Ιδρυτής + ΚΩΣΤΗΣ ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ιδιοκτησία - Έκδοση: Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδα

Εκδότης - Διευθυντής: Αντώνιος Παπανδρέου

Σύνταξη / Επιμέλεια ύλης: Ιφιγένεια Κασταμονίτη

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ – ΜΑΡΤΙΟΣ 2015

Ο άνθρωπος που δεν έχει φόβο, δεν γίνεται εριστικός. Ο άνθρωπος που δεν νιώθει καθόλου φόβο, κανενός είδους, είναι αληθινά ένας ελεύθερος ειρηνικός άνθρωπος. Εκείνο που χρειάζεται καλύτερα να κάνετε από το να τρέχετε μακριά από τον φόβο, ή να προσπαθείτε να τον ελέγξετε, ή να τον καταπιέσετε, ή να του αντισταθείτε με οποιοδήποτε άλλο τρόπο, είναι να κατανοήσετε τον φόβο. Δηλαδή να τον παρατηρήσετε, να μάθετε γι' αυτόν, να συνδεθείτε άμεσα μαζί του. Μπορούμε να μάθουμε για τον φόβο αλλά δεν μπορούμε να ξεφύγουμε από αυτόν.

Κρισναμούρτι

Η ΘΕΟΣΟΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ιδρύθηκε στις 17 Νοεμβρίου 1875 στη Ν.Υόρκη από την Ε.Π.Μπλαβάτσκι και τον συντ/χη Χ.Σ. Όλκοττ. Η σημερινή έδρα της βρίσκεται στο Adyar, Madras – India. Σκοποί της είναι:

1. Ο σχηματισμός ενός πυρήνα της Παγκόσμιας Αδελφότητας της Ανθρωπότητας, χωρίς διάκριση φυλής, πίστης, γένους, τάξης ή χρώματος.
2. Η ενθάρρυνση της συγκριτικής μελέτης των θρησκειών, της φιλοσοφίας και της επιστήμης.
3. Η έρευνα των ανερχόμενων νόμων της φύσης και των δυνάμεων που βρίσκονται σε λανθάνουσα κατάσταση μέσα στον άνθρωπο.

Θεοσοφία είναι το σώμα της αλήθειας που αποτελεί τη βάση όλων των θρησκειών, και του οποίου δεν μπορεί κανείς να διεκδικήσει την αποκλειστικότητα. Προσφέρει μια φιλοσοφία που κάνει τη ζωή κατανοητή και εκθέτει τη δικαιοσύνη και την αγάπη που καθοδηγούν την εξέλιξή της. Τοποθετεί τον θάνατο στη σωστή του θέση, σαν επαναληπτικό επεισόδιο σε μια ατελείωτη ζωή που ανοίγει την είσοδο σε μια πληρέστερη και λαμπρότερη ύπαρξη. Αποκαθιστά την επιστήμη του Πνεύματος στον κόσμο, διδάσκοντας ότι το Πνεύμα είναι ο αληθινός εαυτός του ανθρώπου, ενώ ο νους και το σώμα είναι οι υπηρέτες του. Φωτίζει τις Γραφές και τα δόγματα των θρησκειών και αποκαλύπτει τις κρυμμένες έννοιές τους.

Το Ελληνικό τμήμα της Θ.Ε. ιδρύθηκε αρχικά στην Κέρκυρα, το 1877, από τους κκ Όθωνα Αλεξάνδρου, Αλέξανδρο Ρομπότη, Δημήτριο Σοφοκλή, Κόντη Γκονέμη και Πασκουάλε Μενελάου. Υπό τη σημερινή μορφή της ως «Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδι», είναι σωματείο μη κερδοσκοπικό, νομίμως αναγνωρισμένο με την υπ' αρ. 8187/1946 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών. Εφόσον η Θ.Ε. έχει εξαπλωθεί ευρύτατα ανά τον πολιτισμένο κόσμο, και εφόσον άτομα όλων των θρησκειών έχουν γίνει μέλη της χωρίς να εγκαταλείψουν τα ιδιαίτερα δόγματά τους, τις διδασκαλίες και την πίστη τους, θεωρείται καλό να τονισθεί το γεγονός ότι δεν υπάρχει κανένα δόγμα, καμία γνώμη οποιουδήποτε που να δεσμεύει με οποιονδήποτε τρόπο, οποιοδήποτε μέλος της Θ.Ε. Η αποδοχή των τριών αντικειμενικών σκοπών της είναι ο μόνος όρος για να γίνει κανείς μέλος της.



ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Νίκος Τσεκούρας

Η λέξη ελευθερία αποδεικνύει τον πλούτο αλλά και την αρχαιότητα της ελληνικής γλώσσας, η οποία κρύβει πολλά νοήματα και έχει πλούσιο φιλοσοφικό υπόβαθρο. Μια ετυμολογική προσέγγιση της λέξης, την διαχωρίζει στο πρώτο συνθετικό: «Ελευθε» και στο δεύτερο συνθετικό: «Ρίον». Και τα δύο συνθετικά έχουν αρχαία ελληνική ρίζα. Το «Ελευθε» προέρχεται από το «έλευσις, ελευθώ, ελευθήσομαι, ήλθον» κλπ., που σημαίνει περνώ, εισέρχομαι. Το «Ρίον» είναι ομηρική λέξη και σημαίνει στέρεο έδαφος, στεριά. Το πιθανότερο αυτής της ετυμολογίας είναι πως πρόκειται για την ακριβή φράση: «ΕΛΕΥΘΕΡΕΣΤΕ ΡΙΟΝ», δηλαδή περάστε, εισέλθετε σε σταθερό έδαφος, όπου στην συνέχεια, με τις σχετικές μεταπτώσεις, έγινε: «Ελευθερία». Κατά μίαν άλλη ετυμολογική προσέγγιση, η λέξη προκύπτει «παρά τώ ελεύθειν που ερά τις», δηλαδή «από το να πηγαίνει κάποιος εκεί όπου επιθυμεί – αγαπά». (ελεύθω = έρχομαι, πορεύομαι + ερώ = αγαπώ + έρωσ). Ελευθερία, λοιπόν, σύμφωνα με αυτήν την ετυμολογία, δεν είναι μόνο να μην είσαι σκλάβος, αλλά να πράττεις σύμφωνα με ό,τι γεννά έρωτα στην ψυχή σου. Πρέπει να βαδίζεις σύμφωνα με ό,τι προκαλεί και ταράζει την ψυχή σου, δηλαδή με αυτό που σε ενθουσιάζει και σε οδηγεί στην δημιουργία και την υπέρβαση.

Η Ελευθερία από τους αρχαίους ποιητές είχε χαρακτηριστεί ως «όλβιον τέκνον του Διός». Αναφέρονταν ως μία από τις αδελφές της επιστήμης, οι οποίες ήταν εννέα και αποτελούσαν τις εννέα Αρετές, που ήταν η Ανδρεία, η Δικαιοσύνη, η Καλοκαγαθία, η Σωφροσύνη, η Ευταξία, η Εγκράτεια και η Πραότητα. Νομικά, ελευθερία είναι η δυνητική κατάσταση του κοινωνικού ανθρώπου, οριζόμενη ως «νόμω ακώλυτη» έκφραση και τελείωση της ατομικότητάς του με όλους τους επιτρεπτούς ή αδιάφορους για την έννομη τάξη τρόπους. Από φιλοσοφικής απόψεως όμως, ο ορισμός της είναι αρκετά ευρύς. Με απλά λόγια, ελευθερία είναι η έλλειψη εξαναγκασμού ή καταπίεσης. Πρόκειται για έναν από τους κύριους νόμους που ως έννοια

έχει πολλές εκφάνσεις: πολιτική, ατομική, προσωπική, πνευματική, οικονομική, εκλογική και άλλες. Ο αείμνηστος Σπύρος Νάγος θεωρεί κεφαλαιώδη τον νόμο της ελευθερίας, και εξέφρασε την άποψη ότι «ο νόμος της ελευθερίας αποτελεί την βάση της προόδου και εξελίξεως όλων των μορφών της φύσεως, καθώς και εκείνων των νοητικών όντων αυτής, τόσο από ατομικής απόψεως εκάστου όσο και από συνολικής αυτών.»

Η ζωή του ανθρώπου είναι μια αλυσίδα πράξεων που προσδιορίζουν την έκταση και την ποιότητα της ζωής. Από αυτές τις πράξεις υπάρχουν κάποιες, στις οποίες παρασυρόμαστε από κάποια ανώτερη δύναμη, ανεξάρτητη της θελήσεώς μας, και για τις οποίες δεν είμεθα υπεύθυνοι. Υπάρχουν όμως άλλες, τις οποίες δυνάμεθα να πράξουμε ή μη, σύμφωνα με την θέλησή μας, όπως είναι η υπογραφή κάποιου ως εγγυητής ή μιας συναλλαγματικής κλπ. Το λιοντάρι, ο βασιλιάς της ζούγκλας, είναι σε θέση να κατασπαράξει κάθε ύπαρξη. Δεν είναι όμως ένοχο, γιατί ενεργεί από το τυφλό ένστικτό του. Αυτή είναι η διαφορά του ζώου από το «πολιτικό ζώον» του Αριστοτέλη, τον άνθρωπο, ο οποίος,

εκτός από ένστικτο έχει και συνείδηση. Η ελευθερία με την οποία ο άνθρωπος δύναται να διευθύνει τις πράξεις του, είναι η μεγαλύτερη απόδειξη της αξίας του, είναι η υπέρτατη δύναμη με την οποία μας προίκισε ο Θεός και η οποία μας καθιστά ανωτέρους όλων των ζώων. Και όταν λέγω Θεός, εννοώ την Ανωτέρα Αρχή ή τον Μεγάλο Αρχιτέκτονα του Σύμπαντος, όπως τον αποκαλούν οι Ελευθεροτέκτονες, ή την Παγκόσμια Θεία Αρχή, την ρίζα του Παντός, από την οποία προέρχονται τα πάντα και στην οποία θα απορροφηθούν όλα στο τέλος του μεγάλου κύκλου της



Σπύρος Νάγος

Υπαρξης, κατά την Θεοσοφία, ή όπως τον αποκαλεί ο καθένας. Ο άνθρωπος επιθυμεί την ελευθερία από μικρή ηλικία, πολύ πριν να είναι σε θέση να την εκτιμήσει. Αυτός που την χάνει, καταντά μηχανή και υπακούει ασυνείδητα στο χέρι που τον διευθύνει, που είναι ό,τι το χειρότερο. Χωρίς την ελευθερία δεν είναι δυνατόν σε κάποιον να μορφώσει ιδέα του καλού και του κακού. Χωρίς αυτήν δεν υπάρχει αξία, σφάλμα και τιμωρία.

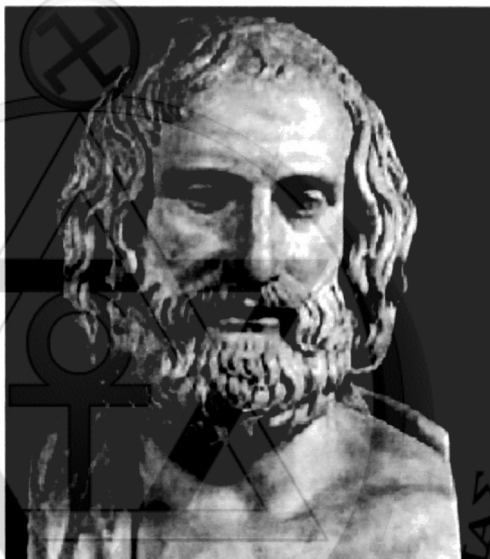
Η ελευθερία δεν είναι μόνο εκ γενετής δικαίωμα, αλλά χάνεται τόσο από αυτόν που δεν την χρησιμοποιεί καθόλου, όσο και από αυτόν που δεν την χρησιμοποιεί σωστά. Σε σύγκριση με οποιοδήποτε ανθρώπινο δικαίωμα, εξαρτάται κυρίως από την συλλογική προσπάθεια. Δεν έχει κάποιο ναό για να την προσκυνήσουμε, αλλά ούτε και πηγή για να την γευθούμε. Τα νερά της κυλούν ελεύθερα σε όλη την γη. Δεν χρειάζεται λοιπόν πολύ σκέψη για να αντιληφθούμε ότι η ελευθερία είναι η βάση της ηθικής και της αξίας του ατόμου. Κάθε άνθρωπος, που έχει τον κοινό νου, οφείλει να κατανοεί το θησαυρό αυτό, κι αν επιχειρήσουν να του τον αφαιρέσουν, οφείλει να αμύνεται διότι του προσβάλλουν ό,τι ιερότερο και πολυτιμότερο υπάρχει εντός του. Η ελευθερία δεν είναι μόνο ηθική αρχή, την οποία οι άνθρωποι διετύπωσαν δια της προαγωγής της σκέψης τους, και αναλόγως αυτών των σκέψεών τους εκάστοτε την όρισαν, αλλά νόμος φυσικός, η κατανόηση του οποίου παρά των φιλοσοφούντων ανθρώπων δύναται να προσδιορίσει την έννοιά της.

Ο Σπύρος Νάγος, αναφερόμενος στην τεράστια αυτήν έννοια, είπε: «Η ελευθερία είναι νόμος αυτής ταύτης της ουσίας φύσεως εκ της οποίας γίνονται οι Κόσμοι και εκ της οποίας εμφανίζονται τα ουσιαστικά τους ΕΙΝΑΙ πάσης μορφικής υπάρξεως, καθώς και τα ΕΙΝΑΙ όλων των νοητικών της πράξεων.» Και καταλήγει: «Όταν ο νόμος αυτός γίνεται συνειδητός εις τας νοητικές υπάρξεις της φύσεως, λαμβάνει την έννοια του ηθικού νόμου και δι' αυτού πρέπει να διακανονίζονται οι μεταξύ των νοητικών όντων σχέσεις κατά το φυσικό αυτού πρότυπο, και δια των σχέσεων τους εξασφαλίζονται οι ενέργειες των νοητικών υπάρξεων, κατά τρόπον ώστε πάσαι να πληρούν τους ανελικτικούς σκοπούς.»

Από το νόμο της ελευθερίας προέρχεται και λαμβάνει ενεργητική υπόσταση και ο νόμος της Αρμονίας, ο οποίος είναι μεν και αυτός εκδήλωση της ουσίας της φύσεως, αλλά εκδήλωση μεταγενέστερη του νόμου της ελευθερίας. «Δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξει Αρμονία εις τους κόσμους του απείρου, όπως και στις καθέκαστα μορφές του, άνευ της προϋπάρξεως και λειτουργίας του νόμου της ελευθερίας, εκ του οποίου πηγάζουν οι μορφές των Κόσμων και τα καθέκαστα αυτών», τονίζει ο αείμνηστος Σπύρος Νάγος. Ο ηθικός νόμος της ελευθερίας είναι προορισμένος για την λειτουργία των ανθρώπινων ψυχών. Στοχεύει στον διακανονισμό των σχέσεων των κοινωνικών ατόμων, την αλληλεπίδραση για πρόοδο και την επίτευξη της εκδήλωσης του νόμου της Αρμονίας, δια του οποίου εξασφαλίζεται η πρόοδος, η εξέλιξη των ψυχικών δυνάμεων των κοινωνικών ατόμων, αλλά και η ευτυχία τους. Στην αντίθετη περίπτωση,

που ο ηθικός νόμος δεν διακανονίζει τις φυσικές και κοινωνικές σχέσεις των ατόμων της κοινωνίας, τότε έχουμε καθυστέρηση ψυχικής προόδου και παράταση της κακοδαιμονίας.

Ο ηθικός νόμος της ελευθερίας δια της λειτουργίας του επιβάλλει κατά την άσκησή του υπό των κοινωνικών ατόμων, όπως καθένας εξ αυτών βούλεται, θέλει, κινείται και ενεργεί κατά «τάξιν», ώστε να μην εμποδίζεται η εκδήλωση της βούλησης, της θέλησης, της κίνησης και της ενέργειας των άλλων. Βούληση, θέληση, κίνηση και ενέργεια κοινωνικού ατόμου, που παραβιάζουν την πρόοδο και την εξέλιξη νοητικών και ψυχικών δυνάμεων άλλων, καθώς και την εξέλιξη αυτού του ίδιου, είναι εκδηλώσεις που αντιπρατεύονται όχι μόνο την άσκηση του ηθικού νόμου της ελευθερίας, αλλά και τον φυσικό νόμο της ελευθερίας, και ακόμη δεν επιτρέπουν την εκδήλωση του νόμου της Αρμονίας. Πρέπει όμως να χαράξουμε τα όρια και να ορίσουμε την επέκταση της ελευθερίας, ώστε να μπορούσαμε να κρίνουμε δίκαια τους διάφορους βαθμούς της αρετής και της κακίας, τόσο για τον εαυτό μας όσο και για τους άλλους. Το ότι η αρετή αμείβεται και η κακία τιμωρείται, είναι μία εκ των κυριοτέρων βάσεων της υπάρξεώς μας. Ο πρώτος κριτής μετά το Θεό είναι η συνείδησή μας, η οποία ανταμείβει για τις καλές πράξεις και μας τιμωρεί όταν παραβαίνουμε το καθήκον μας ή πράττουμε κάτι κακό.



Αλκιδάμης

Η ελευθερία παρουσιάζεται από δύο κεφαλαίωδεις όψεις. Πρόκειται για την πολιτική ελευθερία, όταν αποβλέπουμε στο πολίτευμα, κυρίως, η οποία έχει και τις υποδιαίρεσεις της, όπως είναι η ελευθερία του λόγου, της συνειδήσεως κλπ., αλλά και την ηθική ελευθερία ή την ελευθερία της βουλήσεως, όταν αποβλέπουμε κύρια στο άτομο. Και υπό την μία όμως άποψη και υπό την άλλη, η ελευθερία είναι μία και μόνη, η ηθική ελευθερία του ατόμου. Υπό αυτήν την έννοια, το άτομο δύναται να είναι ελεύθερο υπό το τυ-

ραννικότερο των πολιτευμάτων και να είναι «δούλον» υπό το πλέον ελεύθερο των πολιτευμάτων.

Ο Σωκράτης είναι ελεύθερος τόσο υπό των τριάκοντα τυράννων, όσο και μετά την κατάλυση της αρχής αυτών. Αυτό όμως συμβαίνει και αντίστροφα. Το πλέον ελεύθερο των πολιτευμάτων, αν εφαρμοσθεί σε κοινωνία ανελεύθερων, είναι προορισμένο να ναυαγήσει όσο και ένα πολίτευμα τυραννικό, που ζητά να επιβληθεί επί ελευθέρων ατόμων.

Η λέξη ελευθερία δεν σημαίνει μόνο την ιδανική ελευθερία του σκέπτεσθαι και ενεργείν, αλλά και ότι ο άνθρωπος οφείλει να μην δέχεται ξένη επίδραση, ούτε να υφίσταται άλλη επιρροή εκτός εκείνης την οποία εξασκεί εφ' εαυτού. Ο άνθρωπος είναι και οφείλει να είναι κύριος του εαυτού του. Υπό αυτήν την έννοια, ελευθερία είναι η αυτοκυριότητα, η βιολογική ανεξαρτησία του οργανικού όντος. Ελευθερία είναι η τάση που εκδηλώνεται από κάθε άτομο, όπως είναι αυτόνομο και ανεξάρτητο. Η τάση αυτή απαντά σε όλα τα οργανικά όντα ως καθολικός νόμος της φύσεως, και όπως υποστήριξε ο Πυθαγόρειος Αλκιδάμας: «ελευθέρους πάντας αφήκεν ο Θεός, ουδένα δούλον η φύσις πεποίηκεν.»

Κάθε άτομο προσπαθεί να διατηρεί την ελευθερία του, διότι χάρη σε αυτήν διατηρείται στην ζωή και αυξάνει την ενέργειά του. Πολύ απλά, κάθε άνθρωπος έχει την ανάγκη της ελευθερίας, όπως και την ανάγκη της τροφής. Έτσι λοιπόν η ελευθερία είναι αναγκαίος βιολογικός συντελεστής, απαραίτητος στην ζωή των όντων. Ο άνθρωπος όμως είναι προορισμένος να ζήσει σε κοινωνία με άλλους συνανθρώπους του. Λόγω της διαβίωσης υπάρχει αναμφίβολα ο περιορισμός της ατομικής ελευθερίας. Δύσκολα μπορεί να ξεχαστεί το γνωμικό: «όστις είναι πτωχός είναι δούλος». Όπου υπάρχουν πτωχοί, υπάρχουν και πλούσιοι, και κατ' ακολουθία υπάρχει ανισότητα μεταξύ των μελών της κοινωνίας. Ο πλούτος γεννά την φτώχεια, και εκ της διαφοράς των κοινωνικών τάξεων γεννάται η ανισότητα μεταξύ των _ελών της κοινωνίας μας. Πραγματική ελευθερία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει παρά σε κοινωνία όπου βασιλεύει η ισότητα, κι έτσι πολλές φορές έχει περάσει από το μυαλό μας πως η ελευθερία είναι μία πραγματικότητα την οποία ζούμε ή δεν ζούμε.

Από πολιτική άποψη υπάρχει μόνο μία αρχή, το αυτεξούσιο του ανθρώπου. Η εξουσία του ανθρώπου επί του εαυτού του ονομάζεται ελευθερία. Εκεί όπου δύο ή περισσότερες εξουσίες αρχίζουν να συσχετίζονται, έχουμε την αρχή της Πολιτείας. Σε αυτήν όμως την σχέση δεν υπάρχει παραίτηση κάποιας εξουσίας. Αντίθετα, κάθε

εξουσία συνεισφέρει ένα συγκεκριμένο τμήμα της ώστε να δημιουργηθεί το κοινό δίκαιο. Αυτό θεωρώ ότι είναι αποδεκτό από όλους. Οι παραχωρήσεις που κάνει ο καθένας μας προς το σύνολο, συνιστούν την Ισότητα. Αυτό το κοινό δίκαιο στοχεύει στην προστασία του συνόλου, αλλά διαχέει τις ακτίνες του προς τον καθένα μας. Αυτή η προστασία αποκαλείται Αδελφότητα. Η ελευθερία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως κτήμα που ευρίσκεται εντός του εαυτού μας. Έρχεται ή δεν έρχεται σε εμάς ανάλογα με τις πράξεις μας, γιατί είναι τρόπος ζωής. Για τον εσωτερικό άνθρωπο, η ελευθερία δεν είναι κάτι το εισερχόμενο αλλά κάτι που βγαίνει από το ψυχικό είναι του. Αυτό ίσως ήθελε να πει ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας «το ελεύθερον ως έμψυχον», εξαρτημένο, δηλαδή εκ της εσώτατης μορφολογικής υφής της ανθρώπινης ψυχής.

Ελευθερία σημαίνει έλλειψη εξάρτησης και δέσμευσης. Με απλά λόγια, είναι ο αυτοπροσδιορισμός της δύναμης του «πράττειν ή η πράττειν τι» εξ ιδίας πρωτοβουλίας. Η έννοιά της δεν δύναται να νοηθεί απολύτως. Και αυτό γιατί, αφού ο άνθρωπος είναι μέλος κοινωνίας, η απόλυτη ελευθερία είναι ακατανόητη. Καθένας _ας είναι υποχρεωμένος να σέβεται την ελευθερία του άλλου. Συνεπώς δεν μπορεί να έχει απόλυτη ελευθερία. Κατά την φιλοσοφική έννοια, ελευθερία είναι από μεταφυσικής νεν άποψης αοριστολογισμός, από ψυχολογικής δε η ικανότητα της ατομικής ενεργού θέλησης και δράσης, και από ηθικής άποψης είναι η ικανότητα να κυριαρχεί καθένας μας δια του λογικού επί των επιβλαβών ορμών και τάσεων του. Το σύστημά μας, ως εσωτερική οργάνωση, δεν επιβάλλει στα μέλη του οιονδήποτε εσωτερικό εξαναγκασμό ή περιορισμό της πνευματικής ελευθερίας. Γνωρίζει ότι η πραγματική ελευθερία του ατόμου χωρίς κάποια τάξη δεν είναι νοητή. Στις συγκεντρώσεις _ας δεν έχουμε ελευθερία να πράττει έκασπος κατά βούληση. Είμαστε ή θα έπρεπε να είμαστε ελεύθεροι παντός πάθους, υπεροψίας, προλήψεως και άλλων ελαττωμάτων της ανθρώπινης φύσης.

Τι είναι όμως η ελευθερία, αδελφοί μου; Απάντηση μας δίνουν με τα αποφθέγματά τους σοφοί όλων των εποχών. «Ελευθερία είναι η τίμια συνείδηση», μας λέγει ο Περίανδρος, και ο Montesquieu προσθέτει: «Ελευθερία δεν είναι να κάνεις ό,τι θέλεις, αλλά να μπορείς να κάνεις ό,τι πρέπει». Από την άλλη πλευρά, ο John Locke υποστηρίζει ότι: «Ο έλεγχος των παθών μας είναι η ορθή βελτίωση της ελευθερίας», και ο Βακυνίν επισημαίνει: «Το πιο μεγάλο χρέος του ανθρώπου είναι ο σεβασμός προς την ελευθερία των άλλων. Η αγάπη αυτής της ελευθερίας και η υπηρετήσή της είναι η μοναδική αρετή. Εδώ είναι η βάση οποιασδήποτε ηθικής». Ο Βολταίρος από

την πλευρά του, ονομάζει ελευθερία «το να μπορεί ανεμπόδιστα να σκέπτεται ή να μην σκέπτεται για κάτι, να κινείται ή να στέκεται, σύμφωνα με την εκλογή του πνεύματός του», και ο Γκάντι υποστηρίζει ότι: «Η ελευθερία δεν αξίζει τίποτα, αν δεν συμπεριλαμβάνει την ελευθερία να κάνεις λάθη». Εξάλλου ο Λένιν υποστηρίζει ότι: «Η ελευθερία είναι πολύτιμη, τόσο πολύτιμη που πρέπει να δίνεται σε δόσεις», και ο εκ των διδασκάλων του Γένους, Αδαμάντιος Κοραΐς, ότι: «Ελευθερία χωρίς δικαιοσύνη είναι καθαρά ληστεία». Και ποιο είναι, άραγε, το τίμημα της ελευθερίας; Έχω την άποψη ότι αρχαίο απόφθεγμα μας δίνει την απάντηση με το: «Η συνεχής επαγρύπνηση είναι το τίμημα της ελευθερίας.»

Νομίζω ότι είναι απόλυτα σωστό, γιατί εμείς οι άνθρωποι είμαστε γεμάτοι πάθη και ατέλειες που μας εμποδίζουν να βρούμε το δρόμο για το ιδανικό της ελευθερίας. Ο άνθρωπος, προϊόν της ελευθερίας, προσπαθεί να υπερνικήσει τα εμπόδια των φυσικών και ανθρωπίνων αντιστάσεων, επιστρατεύοντας την βούλησή του προκειμένου να επεκτείνει τις διαστάσεις της ελευθερίας του. Και εδώ προκύπτει το ερώτημα: ποια είναι τα όρια της ελευθερίας; Ίσως την καλύτερη απάντηση έχει δώσει ο Kant, ο οποίος θεωρεί ότι η ελευθερία του ενός σταματά εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου. Η άποψη αυτή προσκρούει στις αδυναμίες του ανθρώπου, οι οποίες εμποδίζουν την λογική του να συλλάβει τα όρια αυτής της ελευθερίας. Τα όρια αυτά μπορούν να γίνουν αντιληπτά με την παιδεία, το αγαθό αυτό που εμπεριέχει την ελευθερία, την πρόοδο και την δικαιοσύνη. Ελευθερία και πρόοδος, νομίζω ότι προϋποθέτουν γνώση, όπως επίσης ανοχή, αλλά και θέληση για την προάσπιση και προώθηση των συμφερόντων του συνόλου στην προσπάθεια της κοινωνίας για πρόοδο και ευημερία.

Η διεκδίκηση της ελευθερίας αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του παγκόσμιου πολιτισμού, αλλά και μια διαδικασία για την αυτοπραγμάτωση της ανθρώπινης ύπαρξης, ως μέρος ενός συνόλου που δεν παραμένει στατικό αλλά αγωνίζεται για κατακτήσεις στο πνεύμα, την ύλη, την τεχνολογία και την τέχνη. Οι διαδικασίες αυτές οδηγούν σε μια διαρκή πρόοδο, η οποία θα συμβάλλει στην αναβάθμιση της ποιότητας της ζωής, όπως επίσης στην βελτίωση των υλικών και πνευματικών συνθηκών διαβίωσης του ανθρώπου στον πλανήτη. Πριν από μερικές εκατοντάδες χρόνια, άρχισε να διαφαίνεται μια νέα αλλά μεγάλη Αλήθεια. Ότι ο άνθρωπος είναι υπεράνω των θεσμών και όχι οι θεσμοί υπεράνω του ανθρώπου. Οι θεσμοί δημιουργήθηκαν και υπάρχουν για τον άνθρωπο και σε καμία περίπτωση να υπηρετούνται από αυτόν.

Αυτό ίσως φαίνεται σήμερα σαν κάτι απόλυτα φυσικό. Κάποτε όμως, αποτελούσε μια πολύ μεγάλη νέα Αλήθεια, και αποκαλύφθηκε στους ανθρώπους αφού οι οργανωμένες κοινωνίες διέγραψαν μια πορεία, ίσως και 5.000 ετών. Όταν όμως αποκαλύφθηκε, επέβαλε νέα καθήκοντα σε όλους τους ανθρώπους. Ο καθένας όφειλε στον εαυτό του να είναι ελεύθερος και επίσης, να διατηρεί την πατρίδα του ελεύθερη ή να την απελευθερώνει. Θεώρησε την τυραννία, όπως επίσης και τον κάθε είδους δεσποτισμό και σφετερισμό, εχθρούς του. Η έννοια του καθήκοντος αυξήθηκε σημαντικά. Ο πατριωτισμός απέκτησε ευρύτερο νόημα και η ελευθερία της συνειδήσεως, της σκέψεως, του λόγου και της διακυβερνήσεως, έγιναν αναφαίρετα δικαιώματα, και αυτοί που τα έχασαν ή τους τα αφαίρεσαν, ή ενδεχομένως οι πρόγονοί τους να τα είχαν χάσει, απέκτησαν το δικαίωμα να τα ανακτήσουν.



Charles de Montesquieu

Συνηθίσαμε να λέμε αλλά και να ακούμε το αξίωμα ότι ο άνθρωπος γεννιέται ελεύθερος. Αν το εξετάσουμε προσεκτικά, θα δούμε ότι δεν γεννιέται αλλά γίνεται, ή ίσως γίνει μετά από συνεχή και δύσκολο αγώνα. Και όπως είπε ο Γερμανός φιλόσοφος Georg Hegel: «ο άνθρωπος δεν γεννιέται ελεύθερος αλλά γεννιέται για να ελευθερωθεί». Ίσως θα είναι πιο σωστή η έκφραση ότι οι άνθρωποι που έρχονται στον κόσμο μοιάζουν _ε αλυσοδομένους δεσμώτες. Καθένας οφείλει να σπάσει τα δεσμά του για να ελευθερωθεί, αλλά και να συνεχίσει την προσπάθεια ώστε να παραμείνει στην περιοχή της ελευθερίας. Σε κάθε στιγμή της ζωής του, ο άνθρωπος είναι ενδεχόμενο να υποδουλωθεί. Το να γίνει κάποιος δούλος δεν σημαίνει να χάσει την πολιτική ελευθερία του, ή οιαδήποτε ελευθερία. Σημαίνει ότι στέρεψαν οι πηγές το θάρρος και της αγωνιστικότητας, και πως η ψυχή έχασε την εγρήγορσή της. Ο αγώνας είναι διαρκής και σε κάθε βήμα μας παραμονεύει το πολύμορφο τέρας της δουλείας για να μας υποδουλώσει.

Όσον αφορά στο αξίωμα ότι ο άνθρωπος γεννιέται ελεύθερος, έχω την άποψη ότι αυτό αναφέρεται στην Δημιουργία, ως ορόσημο της οποίας θα θεωρήσουμε το θείο μηδέν, στο οποίο υπήρχε η ελευ-



θερία υπό την ευρύτατη αυτής έννοια καθώς περιείχε το καλό και το κακό. Έτσι ο άνθρωπος, ο οποίος φέρει εντός του το καλό και το κακό, ευρίσκεται σε μία συνεχή πάλη εναντίον του κακού με την επιστράτευση των ηθικών δυνάμεων του, οι οποίες πηγάζουν από την συνείδησή του. Άλλοι πιστεύουν ότι η καταγωγή του ανθρώπου είναι από τον Θεό και άλλοι θεωρούν ότι είμαστε προϊόν μιας μακράς φυσικής εξέλιξης. Πάντως είναι σίγουρο ότι όλοι οι υγιώς σκεπτόμενοι άνθρωποι επάνω στην γη, θα αναρωτηθούν πώς βρίσκονται σε αυτόν τον κόσμο, ποιος

είναι ο σκοπός της ζωής και τι θα συμβεί μετά το θάνατο. Στα ερωτήματα αυτά είμαστε, χωρίς καμία αμφιβολία, όλοι αδελφοί. Αυτές οι ερωτήσεις είναι που μας ενώνουν, ανεξάρτητα από την θρησκεία και την κοινωνική καταγωγή του καθενός. Και ποιος είναι άραγε ελεύθερος;

Απάντηση στην ερώτηση αυτή νομίζω ότι μας δίνει με τον καλύτερο τρόπο ο φιλόσοφος Δημόνακτας, που γεννήθηκε στην Κύπρο και έζησε στην Αθήνα κατά τον 2ο μΧ. αιώνα, με τα λόγια του: «Αλλ' εκείνον νομίζω ελεύθερον, τον μήτε ελπίζοντά τι, μήτε δεδιότα», δηλαδή, «Αλλά ελεύθερο νομίζω εκείνον που ούτε ελπίζει σε τίποτα, ούτε φοβάται». Η πιο σπουδαία αρετή δεν είναι να είμαστε ελεύθεροι, αλλά όπως είπε και ο Νίκος Καζαντζάκης: «Να μαχόμαστε για την ελευθερία, και στην προσπάθειά μας αυτήν δεν πρέπει να ρωτάμε: θα νικήσουμε; θα νικηθούμε; Απλά πρέπει να πολεμάμε». Έχω λοιπόν την άποψη ότι ελευθερία είναι η δυνατότητα του ανθρώπου να επιλέγει με αξιοπρέπεια δεσμεύσεις για τον εαυτό του. Πραγματικά ελεύθερος είναι ο άνθρωπος που μπορεί να θέσει όρια στον εαυτό του, με επίγνωση πως δημιουργεί το περίγραμμα της ύπαρξής του. Η αρετή, η φρόνηση και η γνώση έρχονται μετά την απελευθέρωση ως «ίαση των δεσμών και της αφροσύνης». Τότε πλέον ο απελευθερωμένος άνθρωπος φθάνει στην αληθή επαφή με τους συνανθρώπους του, το Σύμπαν και τον Θεό.

Επιγραμματικά λοιπόν, νομίζω ότι το ερώτημα αν ο άνθρωπος είναι ή δεν είναι ελεύθερος, δεν έχει νόημα. Το θέμα πρέπει να το δούμε από μια δυναμική και να δεχθούμε ότι γίνεται ελεύθερος. Η ελευθερία δεν είναι μία έτοιμη κατάσταση, αλλά μια κατάκτηση που επιτυγχάνεται σταδιακά με μεγάλη προσπάθεια, ως διαδικασία απελευθέρωσης από εξαναγκασμούς. Η απελευθέρωση πρέπει να καλύψει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, όπως είναι τα πάθη, οι αδυναμίες, η αμάθεια, η κοινωνική καταπίεση, ο δογματισμός, η μισαλλοδοξία, ο συγκεντρωτισμός και ο κάθε μορφής ολοκληρωτισμός. Σε τελευταία ανάλυση, νομίζω ότι ελευθερία είναι η κατοχύρωση της δυνατότητας να δρα καθένας μας αβίαστα, υπεύθυνα και συνειδητά μέσα σε κλίμα ασφάλειας, αξιοπρέπειας, δικαιοσύνης και σεβασμού όλων των ανθρώπινων δικαιωμάτων, ώστε να ολοκληρωθεί και να ευτυχήσει ως κοινωνικό ον. Το αγαθό της ελευθερίας έρχεται σε κάθε άνθρωπο όταν αυτός καταφέρει να απαλλαγεί από τα πάθη, τα ελαττώματα και τις προλήψεις. Και όπως τόνισε η Ε. Π. Μπλαβάτσκυ, στόχος της Θεοσοφίας είναι να εμφυσήσει ηθικές αρχές για να εξαγνίζει την ψυχή και να ανακουφίσει το φυσικό σώμα, οι αρρώστιες του οποίου, εκτός από τις περιπτώσεις ατυχημάτων, είναι εξ ολοκλήρου κληρονομικές.

Εξάλλου ο Κρισναμούρτι έχει συνδέσει την ελευθερία με τον καθαρό νου. Σε ομιλία του για την ελευθερία, προφανώς σε Ελευθεροτέκτονες, είτε μεταξύ άλλων: «Η ελευθερία έρχεται σε κατάλληλη στιγμή. Έρχεται για τον καθένα που πραγματικά έχει θερμόζηλο για ν' ανακαλύψει. Ένα από τα καθήκοντα είναι να φτιάξουμε μια διαφορετική κοινωνία, μια καλή κοινωνία. Και μια καλή κοινωνία δεν είναι δυνατή αν δεν υπάρχουν καλά ανθρώπινα όντα, και αυτά δεν ανθίζουν στην φυλακή. Η καλοσύνη ανθίζει στην ελευθερία και όχι στην τυραννία. Ούτε σε συστήματα απολυταρχικά, είτε αυτά είναι πολιτικά είτε θρησκευτικά. Μόνο μ' ένα πλήρες άνθισμα της ανθρώπινης καλοσύνης μπορούμε να φτιάξουμε μια δημιουργική κοινωνία. Η ελευθερία δεν είναι αντίδραση, δεν είναι ελευθερία από κάτι, ούτε μια αντίσταση ή μια επανάσταση ενάντια σε κάτι. Είναι καθαρά μια κατάσταση του Νου, και αυτή η κατάσταση δεν μπορεί να κατανοηθεί αν δεν υπάρχει χώρος. Η ελευθερία λοιπόν απαιτεί χώρο, και δυστυχώς υπάρχει στον κόσμο όλο και λιγότερος χώρος για να μπορέσει ν' ανθίσει. Αυτός ο χώρος πρέπει να ανακαλυφθεί από εμάς, και να είναι ένας χώρος χωρίς κέντρο. Όταν μπορέσουμε να τον ανακαλύψουμε, τότε θα υπάρχει πραγματική ελευθερία και η καλοσύνη και η ομορφιά θ' ανθίσουν στον ανθρώπινο



John Locke

νου. Χωρίς ελευθερία δεν μπορούμε να παρατηρήσουμε, να ερευνήσουμε, να προχωρήσουμε μέσα στο άγνωστο.»

Ιδιαίτερα για την δύσκολη περίοδο που διανύουμε, καθώς, εκτός από την οικονομική κρίση έχουμε και κρίση θεσμών και αξιών, αντιμετωπίζουμε πρόβλημα ελευθερίας, διότι κατακτήσεις με

κόπους ετών καταργήθηκαν και αυτό που όλοι διαπιστώνουμε είναι μια οπισθοδρόμηση. Για να μπορέσουμε να πλησιάσουμε αυτήν την τεράστια και σπουδαία έννοια της ελευθερίας, χρειαζόμαστε ενότητα, δηλαδή την συνοχή της κοινωνίας. Ακολουθώντας την προτροπή του Αισώπου: «Ενωμένοι στεκόμαστε, χωρισμένοι πέφτουμε», θα πρέπει να εμπεδώσουμε τα λόγια του Μακρουγιάννη και να αντικαταστήσουμε το «εγώ με το εμείς», να κατανοήσουμε αυτό που είπε ο Καζαντζάκης ότι: «Το εγώ και η κοινωνία είμαστε ένα», και αποκορύφωμα αυτό που μας είπε ο Βρεττάκος: «Να δώσουμε ο ένας το χέρι στον άλλον».



Παρακαλούμε τους συνδρομητές του περιοδικού ΙΛΙΣΟΣ να μεριμνούν τακτικά για την εξόφληση της ετήσιας συνδρομής τους (με ταχυδρομική επιταγή προς Περιοδικό ΙΛΙΣΟΣ ή με επώνυμη κατάθεση στον λογαριασμό μας τραπεζής, βλ. σελ. 63), η οποία είναι απαραίτητη για την ομαλή συνέχιση της έκδοσης του περιοδικού μας και ανέρχεται στο ποσό των 15ευρώ για Ελλάδα και Κύπρο και 20ευρώ για το εξωτερικό (για 4τεύχη ετησίως συν ταχυδρομικά έξοδα). Εάν διαμένετε στην επαρχία, μπορείτε να επικοινωνείτε με τους κατά τόπους αντιπροσώπους μας (βλ. σελ. 63).



Εγκέφαλος και θρησκευτικό κέντρο

Χρήστος Γεώργιος Κοντοβαζαινίτη

Καθώς, εδώ και λίγες μόνο δεκαετίες, η εξερεύνηση του ανθρώπινου εγκεφάλου άρχισε να γίνεται όλο και πιο «βαθιά» χάρη στην πολύτιμη βοήθεια των νέων απεικονιστικών τεχνικών, οι επιστήμονες άρχισαν να εντοπίζουν διάφορα μεμονωμένα «κέντρα» και «περιοχές» που φαίνονταν να σχετίζονται με συγκεκριμένες λειτουργίες. Έτσι λοιπόν αρχίσαμε να μιλάμε για το «κέντρο της όρασης» ή το «κέντρο της ανταμοιβής» και ούτω καθεξής. Με το πέρασμα του χρόνου όμως, και καθώς οι μελέτες και οι γνώσεις εμπλουτίζονταν, οι ειδικοί άρχισαν να καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τουλάχιστον οι πιο σύνθετες, ανώτερες λειτουργίες του εγκεφάλου –όπως η επιστημονική, μαθηματική και καλλιτεχνική σκέψη ή η φαντασία– δεν μπορεί να εκτελούνται σε μεμονωμένα κέντρα αλλά απαιτούν την συνεργασία περισσότερων περιοχών. Έτσι γεννήθηκε η θεωρία του λεγόμενου «νοητικού χώρου εργασίας», ενός διευρυμένου νευρωνικού δικτύου το οποίο συνδυάζει και επεξεργάζεται πληροφορίες –εικόνες, σύμβολα, αναμνήσεις και άλλες νοητικές κατασκευές– που προέρχονται από διαφορετικά «κέντρα» του εγκεφάλου.

Αν και η θεωρία αυτή ακούγεται απολύτως λογική, η ύπαρξη αυτού του νευρωνικού δικτύου δεν έχει βρει ακόμη την πλήρη επιστημονική απόδειξή της. Το κύριο εμπόδιο για τον εντοπισμό του τίθεται από το γεγονός ότι οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στις μελέτες του είδους εστιάζουν στην εγκεφαλική δραστηριότητα σε μεμονωμένα σημεία, και δεν είναι σε θέση να «συλλάβουν» τις διαδικασίες διανομής των πληροφοριών στα δίκτυα του εγκεφάλου.

«Όλες οι επιστήμες προέρχονται από τον Θεό», δήλωνε ο φιλόσοφος Ωριγένης. Σήμερα μπορούμε να εμπλουτίσουμε την άποψη του αυτή, λέγοντας ότι όλες οι επιστήμες ενδιαφέρονται τίνι τρόπο για τον Θεό, αφού αναζητούν έναν δρόμο προς την Αλήθεια. Έτσι και η επιστήμη της Ιατρικής, και πιο συγκεκριμένα η Νευρολογία και η Ψυχιατρική, ήδη στις πρόωρες μορφές τους από τον Μεσαίωνα και κατά την Αναγέννηση μέχρι και σήμερα, θέτουν το ερώτημα:

Όπως τον 20ο αιώνα μ.Χ. βρέθηκαν περιοχές του εγκεφάλου, οι οποίες αναγνωρίστηκαν ως κέντρα διαφόρων λειτουργιών, υπάρχει αντίστοιχο κέντρο ή κέντρα που προδιαθέτουν και εγκαθιδρύουν εγκεφαλική δραστηριότητα σχετιζόμενη με την θρησκευτική πίστη; Εν ολίγοις, είμαστε προγραμματισμένοι να «πιστεύουμε» σε κάποια ανώτερη δύναμη, ή η πίστη είναι απλό κατασκευάσμα της εξελικτικής μορφής του Homo Sapiens; Και αναφέρομαι μόνο στον Homo Sapiens δεδομένου ότι ακόμα και για την άποψη της ύπαρξης θρησκευτικού συναισθήματος των Neaterdal υπάρχουν ενδείξεις και όχι αποδείξεις – άρα, η άποψη ότι «ο άνθρωπος πίστευε σε κάτι ανώτερο από την στιγμή που βρέθηκε στον πλανήτη» αυτόματα κλονίζεται. Για τα άλλα είδη ανθρώπων και ανθρωποειδών που υπήρξαν στην γη πριν και κατά την παλαιολιθική εποχή, δεν μπορούμε να εκφέρουμε άποψη, αν και προσωπικά θεωρώ ότι η θρησκευτική τους συνείδηση μάλλον θα ήταν ανύπαρκτη.



Όπως προανέφερα, το ερώτημα τέθηκε αποδεδειγμένα πρώτη φορά τον Μεσαίωνα. Οι τότε ιατροί ήθελαν να ερευνήσουν τα μυστικά της εγκεφαλικής δραστηριότητας και, στηριζόμενοι κυρίως σε ανατομικά ευρήματα κρυφών νεκροψιών, άρχισαν χωρίς την σύγχρονη επιστημονική μέθοδο, αυθαίρετα να συνδέουν περιοχές του εγκεφάλου με συγκεκριμένες δραστη-

ριότητες, σκέψεις και λειτουργίες. Σημασία τελικά δεν έχει αν είχαν δίκιο. Σημασία έχει ότι είχε τεθεί το ερώτημα. Έτσι επικράτησε η άποψη ότι η επίφυση ή κωνάριο ήταν το κέντρο ζωής, η περιοχή σύνδεσης με το Θείο. Δεν μας προκαλεί έκπληξη, φυσικά.

Η άποψη δεν ήταν νέα, αλλά καταγόταν από τις απόψεις των αρχαίων Σουμέριων και των Αιγυπτίων, είχε αναπαραχθεί στην Αρχαία Ελλάδα όπου δόθηκε και η ελληνική ονομασία Κωνάριο (σαν κουκουνάρι) –η ονομασία «επίφυση» δεν γνωρίζουμε από ποιόν δόθηκε και πότε– και συναντάται και στους ανατολικούς λαούς. Δεν είναι τυχαία η χρήση του συμβολισμού του «Κουκουναριού» ως κα-

λύμματος για το κεφάλι του Βούδα, ή το γλυπτό που ομοιάζει με κουκουνάρι στην αυλή του Βατικανού. Η άποψη συνέχισε να είναι δημοφιλής. Ο René Descartes την αποκαλούσε έδρα της ψυχής. Ακόμα και σήμερα μερικοί την αναφέρουν ως αστρική πύλη, την συνδέουν με το τρίτο μάτι. Φυσικά, αυτή η άποψη βόλευε και ανατομικά αφού η επίφυση βρίσκεται βαθιά μέσα στον εγκέφαλο, είναι μονήρης και μικρή, οπότε συμβολικά δεν θα μπορούσε τότε να της αποδοθεί άλλος ρόλος. Δυστυχώς για τους υποστηρικτές των απόψεων αυτών, σήμερα τεκμηριωμένα γνωρίζουμε ότι κατά την θρησκευτική εγκεφαλική δραστηριότητα, κανένα σήμα δεν δίδεται στις τομογραφίες τύπου PET από την επίφυση. Επίσης, η σύγχρονη επιστήμη γνωρίζει ότι η επίφυση είναι ένας αδένας ενδοκρινούς λειτουργίας, ο μόνος με φωτοευαίσθητα κύτταρα, και σχετίζεται με την παραγωγή μελατονίνης που δημιουργεί το αίσθημα της νύκτας, άρα παίζει ρόλο στο σύστημα έγερσης και ύπνου και ρυθμίζει τον κιρκάδιο ρυθμό, δηλαδή τον βιορυθμό στα όντα.

Το 1990, μέσω της τότε πρωτοποριακής τεχνολογίας PET, οι επιστήμονες απέδειξαν ότι κατά την λειτουργική φάση της θρησκευτικής συνειδήσεως, δηλαδή κατά την φάση όπου το άτομο επικεντρώνεται προς το Θείο, ενεργοποιούνταν περιοχές του δεξιού κροταφικού λοβού στους αριστερόχειρες και του αριστερού κροταφικού λοβού στους δεξιόχειρες. Ο κροταφικός λοβός ήταν και είναι γνωστό ότι είναι σημαντικός για άλλες πρωταρχικές λειτουργίες γνωστικής φύσεως, όπως η ακοή και η πρόσληψη του γραπτού και προφορικού λόγου (όχι όμως για την εκφορά του), για μνημονικές λειτουργίες, για την οπτική μη λεκτική κατανόηση, το συναίσθημα, την αντίληψη της προσωπίας, την όσφρηση και την γεύση. Η ιδέα για να επικεντρωθούν σε αυτόν τον λοβό ήρθε από το εξής αξιοσημείωτο γεγονός: ασθενείς με επιληψίες προερχόμενες από τον λοβό αυτόν ανέφεραν οράματα, θρησκευτικές παραισθήσεις, αύξηση της πίστης στο Θείο πριν ή μετά τις επιληπτικές κρίσεις (ταχείες εκφορτίσεις των νευρώνων).

Αξιοσημείωτο επίσης ήταν ότι ασθενείς με σχιζοφρένεια που είχαν τα ίδια κλινικά συμπτώματα παρουσίαζαν υπερλειτουργία των συγκεκριμένων περιοχών. Ο Καναδός νευροβιολόγος Michael Persinger ερεύνησε λοιπόν την ζώνη αυτή. Με ειδικό εξοπλισμό, δηλαδή ένα κράνος που παρήγαγε μαγνητικά πεδία («το κράνος του Θεού» όπως ονομάστηκε), ερέθισε σε καθόλα «υγιείς νευροψυχιατρικά ασθενείς» (με τον συμβατικό ορισμό των ιατρικών επιστη-

Η Θέση της Απόκρυφης Δύναμης



μών) τις περιοχές του κροταφικού λοβού τους. Παράλληλα με την χρήση PET ήλεγχε κατά πόσο, όντως, οι περιοχές αυτές ερεθίζονταν. Κατά το πείραμα οι εθελοντές, σε μια πλειοψηφία της τάξεως του 89%, ανέφεραν ότι βίωσαν κάποιο όραμα. Από αυτούς οι πιο πολλοί αναφέρθηκαν σε αόρατα όντα που έγιναν ορατά, φωνές που άκουσαν σε γνωστές τους γλώσσες ή απλούς ήχους, γευστικές και οσφρητικές ψευδαισθήσεις. Η έρευνα αυτή επιστημονικά παρουσίαζε δύο βασικά προβλήματα. Πρώτον, δεν ξέρουμε κατά πόσο τα άτομα-εθελοντές ήταν προδιατεθειμένα να «ακούσουν» ή να «δουν» μέσω αυθυποβολής αυτό που περίμεναν οι επιστήμονες, επειδή οι επιστήμονες τους είχαν εξηγήσει τί ψάχνουν. Δεύτερον, τα σημεία που εξήγησαν οι ασθενείς ότι είδαν ή άκουσαν δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν. Δηλαδή τέθηκαν τα ερωτήματα: «Είπαν την αλήθεια;» και «πόσο καλά μετέφεραν αυτό που βίωσαν;». Όμως, ήδη μετά από την παραπάνω μελέτη «ο ασκός του Αιόλου» είχε ανοίξει στην επιστημονική κοινότητα της Νευροφυσιολογίας.

Ο Andrew Newberg του πανεπιστημίου της Pennsylvania δεν μπορούσε να δεχτεί ότι κατά τις θρησκευτικές λειτουργικές εγκεφαλικές διεργασίες, η εγκεφαλική δραστηριότητα συγκεντρωνόταν κυρίως σε έναν λοβό του εγκεφάλου. Επέλεξε λοιπόν να μελετήσει άτομα που αποδεδειγμένα είχαν μεγάλη θρησκευτική και πνευματική συνείδηση. Έτσι, μαζί με την ομάδα του, ανέλυσε με την μέθοδο της PET την εγκεφαλική δραστηριότητα Θιβετανών μοναχών βουδιστικής φιλοσοφίας κατά την διάρκεια του διαλογισμού τους. Πέρα από τις περιοχές που είχε καταδείξει ο Persinger, ο Newberg πα-

ρατήρησε επιπλέον ιστούς που υπερλειτούργουσαν κατά την διάρκεια του διαλογισμού. Αυτές οι περιοχές βρίσκονται στον μετωπιαίο λοβό του εγκεφάλου και ήταν ζώνες που αφορούσαν στην επικέντρωση της προσοχής. Βασικό μειονέκτημα της παραπάνω έρευνας ήταν ότι για να μπορεί να μελετηθεί η εγκεφαλική δραστηριότητα των μοναχών με την PET, αυτοί έπρεπε να βρίσκονται σε συγκεκριμένες θέσεις που το μηχάνημα χωροταξικά επέτρεπε, κάτι που δεν τους έδινε ελευθερία κινήσεων και επιλογής στάσης σώματος κατά τον διαλογισμό. Τα συμπεράσματα αυτής της έρευνας όμως, δεν εντυπωσίασαν τόσο τον δυτικό κόσμο, δεδομένου ότι για τους δυτικούς ο διαλογισμός ήταν ήδη συνδεδεμένος με την αύξηση της συγκέντρωσης και προσοχής και όχι τόσο με την επικοινωνία με ανώτερα πνευματικά επίπεδα.

Κατά το τέλος του 20ου αιώνα τέθηκε πλέον το εξής ζήτημα αναφορικά με τις έρευνες αυτές: δεν υπολόγιζαν καθόλου την συμμετοχή αρχαιότερων εξελικτικά δομών του εγκεφάλου που σχετίζονται με ένστικτα και συναισθήματα, και έδιναν προσοχή μόνο στις φλοιϊκές περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, ο φλοιός του εγκεφάλου, που αποτελείται από τους λοβούς, είναι ανεπτυγμένος στα ανώτερα θηλαστικά και ιδιαίτερα στα πρωτεύοντα και ανθρώπινη. Δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι πιστεύεται ότι η πρόοδος του ανθρώπου πάνω στην γη, παρόλα τα σωματικά μειονεκτήματα του σε σχέση με τα άλλα πλάσματα, έχει σχέση με το εξελικτικό του πλεονέκτημα απέναντι σε όλα τα άλλα όντα: την τρομερή ανάπτυξη των φλοιϊκών δομών του εγκεφάλου.

Αυτές είναι που του έδωσαν την δυνατότητα να σκεφτεί, να προχωρήσει πνευματικά και να ιδρύσει τόσο σπουδαίους πολιτισμούς. Παρόλα αυτά οι επιστήμονες επισήμαναν ότι δεν μπορεί στην μελέτη μας για την ανακάλυψη του/των θρησκευτικού/ων κέντρου/ων του εγκεφάλου, να παραβλέπουμε την ύπαρξη των πρωιμότερων εξελικτικά εγκεφαλικών δομών. Αυτές οι δομές αφορούν κυρίως στο μεταιχμιακό σύστημα (η υπερμεσολόβιος έλικα, η παρα-ιπλοκάμπεια έλικα, ο ιππόκαμπος, η αμυγδαλή, τα μαστία και ο πρόσθιος πυρήνας του θαλάμου), το οποίο αναπτύχθηκε για πρώτη φορά στα πρώτα θηλαστικά και έδωσε την δυνατότητα ανάπτυξης συναισθημάτων σε αυτά, ενώ σχετίζεται και με την μνήμη.

Λιγότερη βάση δόθηκε στο στέλεχος του εγκεφάλου και την παρεγκεφαλίδα, τα οποία παρατηρούνται ως δομές πρώτη φορά στα ερπετά, εξ ου και ονομάστηκαν χονδροειδώς «ερπητοειδής εγκέφαλος» και το μεν στέλεχος συνδέεται με βασικές λειτουργίες όπως η

αναπνοή, ο βήχας, τα ένστικτα κλπ, η δε παρεγκεφαλίδα είναι ιδιαίτερη δομή και σχετίζεται με τους λεπτούς χειρισμούς, την διαδοχική κινήσια, την ισορροπία και τον συντονισμένο έλεγχο των κινήσεων, οπότε καμία γνωστική λειτουργία δεν αποδίδεται σε αυτήν. Έτσι, με βάση αυτό το σκεπτικό, έγιναν μικρότερες έρευνες από πλευράς εθελοντών. Αυτές αμφισβητούνται από πολλούς γιατί επιχορηγήθηκαν κυρίως από χριστιανικές ομάδες. Όμως, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι είναι οι πρώτες που συσχετίζουν την πίστη με την λειτουργία του ιππόκαμπου. Συγκεκριμένα, πιστοί της Ευαγγελικής εκκλησίας που βίωσαν τελετές αναγέννησης (ένας τύπος βαπτίσματος), αποκαλούμενες «born again – spiritual rebirths», μελετήθηκαν ως προς την λειτουργική δραστηριότητα των εγκεφαλικών δομών τους. Οι χριστιανοί ερευνητές αυτών των μελετών υποστηρίζουν ότι ο ιππόκαμπος του εγκεφάλου, κατά την ανάμνηση των γεγονότων αυτών παρουσίαζε μεγάλη δραστηριότητα.

Από τις πιο σημαντικές μελέτες είναι αυτή του Jordan Grofman και της ομάδας του από την Ιατρική σχολή του Northwestern University, η οποία έγινε το 2009. Ο Grofman και οι συνεργάτες του ανακοίνωσαν ότι δεν υπάρχει περιοχή πίστης στον εγκέφαλο, καθώς η θρησκευτικότητα ως πνευματική λειτουργία έγκειται στον έλεγχο πολλών νευρωνικών κυκλωμάτων διαφόρων εγκεφαλικών περιοχών και επηρεάζεται από το συναίσθημα, την μνήμη και την μάθηση. Εξάλλου ο Grofman, ως μελετητής σύγχρονος, αποστρέφεται την απλοϊκότητα με την οποία θέλουν να αντιμετωπίσουν τις εγκεφαλικές δομές οι άνθρωποι, ώστε να αποδείξουν τα αναπόδεικτα. Πώς ενέργησε λοιπόν ο Grofman και η ομάδα του; Ζήτησε από 40 πιστούς και 40 μη πιστούς εθελοντές να σκεφτούν ηθικά και θρησκευτικά ερωτήματα. Τα ερωτήματα ήταν κλειστού τύπου, όπως: «Ο Θεός μας προστατεύει;», «Ο Θεός μας καθοδηγεί;», κλπ.

Την στιγμή των ερωτημάτων οι επιστήμονες μέσω PET ανέλυναν την εγκεφαλική δραστηριότητα όλου του εγκεφαλικού ιστού. Οι περιοχές ενεργοποίησης ήταν πολλές. Όμως χάρη στην νέα τεχνολογία της PET μπόρεσαν να ξεχωρίσουν τις περισσότερο και πιο συχνά ενεργοποιούμενες ανάμεσα στους πιστούς και μη πιστούς. Οι εθελοντές λοιπόν χρησιμοποιούσαν δύο περιοχές περισσότερο: μια κύρια ζώνη στον μετωπιαίο λοβό, η οποία είναι γνωστή για την σχέση της με τις ανώτερες πνευματικές λειτουργίες του λόγου και της λογικής, και μία ζώνη στην περιοχή του μεταιχμιακού συστήματος που συνδέεται με το συναίσθημα και την συγκίνηση. Οι μη πιστοί όμως, παρουσίαζαν μεγαλύτερη λειτουργικότητα στην περιοχή του

μετωπιαίου λοβού και σημαντικά μικρότερη στην περιοχή του μεταχιακού συστήματος σε σχέση με τους πιστούς, οι οποίοι παρουσίαζαν αντίθετη εικόνα.

Δεδομένου ότι ο μετωπιαίος λοβός σχετίζεται με την προσωπικότητα του ατόμου και με την λογική, οπότε και βλάβες αυτού δημιουργούν αλλοίωση της προσωπικότητας, άρση των



αναστολών και μη λογική σκέψη, οι επιστήμονες έβγαλαν το συμπέρασμα ότι οι μη πιστοί έχουν αναπτύξει από πολύ μικρή ηλικία καλύτερη δυνατότητα ελέγχου του «θυμικού», των συγκινήσεων και των ενστίκτων. Και αυτό όχι γιατί διαφέρουν ανατομικά από τους άλλους, αλλά γιατί κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων της ζωής και κατά την εφηβεία, όταν ο μετωπιαίος λοβός διαμορφώνεται με βάση τις εμπειρίες και τις γνώσεις (οπότε διαμορφώνεται και η προσωπικότητα του ατόμου), οι μη πιστοί δεν λαμβάνουν ερεθίσματα που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μια «θρησκευτική προσωπικότητα» και, κυρίως, μαθαίνουν καλύτερα να ελέγχουν την επιρροή των ερεθισμάτων στο συναισθηματικό τους κόσμο. Εν ολίγοις, είναι λιγότερο ευάλωτοι σε συγκινησιακές καταστάσεις που έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο, αλλά μπορεί να είναι ευάλωτοι περισσότερο σε άλλες συγκινησιακές καταστάσεις.

Τα αποτελέσματα της μελέτης του Grofman επιβεβαιώθηκαν και από άλλους ερευνητές. Ο Brick Johnstone μάλιστα, από το πανεπιστήμιο του Missouri, προχώρησε πιο βαθιά και έδειξε μαζί με την ομάδα του ότι η υπερβατικότητα, δηλαδή η ικανότητα να ξεπεράσει ένα άτομο την συνείδηση του ώστε να φτάσει στην πίστη, συνδέεται με την μείωση της λειτουργίας του μετωπιαίου λοβού, αλλά και του βρεγματικού λοβού. Αποδεδειγμένα ο βρεγματικός λοβός σχετίζεται με την συνειδητότητα του εαυτού μας και τον ορισμό του στον

χώρο και τον χρόνο. Οι έρευνες του Johnstone και του Grofman επιτρέπουν να βγάλουμε κάποια επιστημονικά ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την ικανότητά μας να πιστεύουμε ή όχι. Φαίνεται ότι η πίστη είναι μια εγκεφαλική δραστηριότητα σύνθετη. Έτσι, δείχνοντας ότι η πνευματικότητα απορρέει από τον συνδυασμό άλλων σύνθετων εγκεφαλικών δραστηριοτήτων, είναι φανερό ότι η πίστη θα μπορούσε να είναι μια λειτουργία προσαρμοσμένη ώστε οι άνθρωποι να μπορέσουν να επιζήσουν. Αυτό μπορεί παράλληλα να εξηγήσει με κάποιον τρόπο γιατί οι δοξασίες και τα τελετουργικά φαντάζουν αναγκαία στους περισσότερους ανθρώπους και είναι διαδεδομένα σε όλες τις κοινωνίες. Όμως, αναμφίβολα το γεγονός ότι η θρησκευτικότητα ως διαδικασία ενεργοποιεί πολλές περιοχές του εγκεφάλου, υποδεικνύει ότι δεν είμαστε σε καμία περίπτωση προγραμματισμένοι να πιστεύουμε με τον ίδιο τρόπο που είμαστε προγραμματισμένοι, παραδείγματος χάρι, να μιλάμε.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι σπουδαίο ρόλο στην ενεργοποίηση ή όχι των διαφόρων περιοχών του εγκεφάλου που ενέχονται στην θρησκευτικότητα, παίζει ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο. Υπάρχουν πολλοί τρόποι αντίληψης του κόσμου γύρω μας, όπως είναι ο δυϊσμός (σώμα και πνεύμα), η τελική σκέψη («όλα έχουν ένα σκοπό»), ή ο ανθρωπομορφισμός (προβολή ανθρώπινων ιδιοτήτων σε όντα και αντικείμενα). Έτσι, πιστός ή όχι, ο άνθρωπος προσεγγίζει τον κόσμο με συγκεκριμένα πρότυπα που έχει αναπτύξει ή δανειστεί. Ο τρόπος αυτός προσέγγισης παίζει, λοιπόν, σημαντικό ρόλο στις θρησκευτικές δοξασίες. Έτσι, όπως προαναφέρθηκε με διαφορετικό τρόπο πιο πριν, τελικά αυτό που ορίζει την εγκεφαλική δραστηριότητα της πίστης είναι η εμπειρία του ατόμου και η διαμόρφωση της σκέψης του από τις γνωστικές και κοινωνικές επιστήμες. Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο μπορούμε να πούμε τα εξής: Συνήθως τα άτομα με αναλυτική σκέψη, επειδή χρησιμοποιούν πιο πολύ τον μετωπιαίο τους λοβό, είναι αυτά που θα εκφράσουν αμφιβολίες για την πίστη και την θρησκεία.

Επίσης, έχει μελετηθεί και αποδειχθεί ότι τα άτομα που πιστεύουν στην ύπαρξη ανώτερων οντοτήτων ή επιπέδων, να μην παρακάμπουν νευρωνικά κυκλώματα λογικής στον μετωπιαίο και συνειδητότητας του εαυτού τους στον βρεγματικό λοβό, αλλά παράλληλα με το μεταιχμιακό τους σύστημα ενεργοποιούν περιοχές του κροταφικού λοβού που έχουν σχέση με την προσωδία, άλλες περιοχές του μετωπιαίου λοβού που σχετίζονται με την κατανόηση του μεταφορικού λόγου, καθώς και περιοχές του βρεγματικού λοβού που έχουν

σχέση με την φαντασία. Βέβαια, τονίζεται ξανά πως αυτές οι «γεωγραφικές» προσεγγίσεις είναι χονδροειδώς καθορισμένες, επειδή λειτουργίες σύνθετες, όπως είναι η φαντασία, δεν εντάσσονται απόλυτα σε συγκεκριμένους λοβούς. Προς απόδειξη όμως αυτού, είναι χαρακτηριστικό ότι άτομα που βρίσκονται στα διάφορα φάσματα του αυτισμού και αδυνατούν λόγω της διαταραχής αυτής να κατανοήσουν έννοιες μεταφορικές, αδυνατούν παράλληλα να κατανοήσουν την έννοια του «θείου» και της υπέρβασης.

Συμπερασματικά, δεν είμαστε προδιατεθειμένοι να πιστεύουμε. Υπάρχει ωστόσο μια στενή σχέση μεταξύ θρησκευτικότητας και των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ατόμου, που μπορεί να ενισχυθεί από κοινωνικούς και γενετικούς παράγοντες. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι η πίστη μας προέρχεται καταρχήν από την κοινωνικοποίηση μας. Ένα άτομο πιστεύει στο Θεό επειδή συνήθως προέρχεται από πιστούς γονείς, ή επειδή η εκπαίδευση του στηρίζεται σε θρησκευτικά χαρακτηριστικά. Κατά δεύτερον, πέραν από την κοινωνικοποίηση υπάρχουν στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου, τα οποία έχουν και γενετική βάση και προδιαθέτουν τα άτομα να γίνουν, να παραμείνουν πιστά σε κάποια ανώτερη δύναμη ή να σταματήσουν να είναι πιστά, παρόλη την αντίθετη κοινωνική επιρροή.

Σύμφωνα με το ψυχολογικό τμήμα του πανεπιστημίου της Nantes, δύο είναι αυτά τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν συχνότερα την προσωπικότητα των πιστών: η ευσυνειδησία και η προσφορά. Βεβαίως, αναρωτιέται κανείς πώς τοποθετούνται τέτοια στοιχεία ηθικολογικού χαρακτήρα ως θεμέλια χαρακτηριστικά, πάνω στα οποία μπορεί εκ του μηδενός να εγκαθιδρυθεί το θρησκευτικό συναίσθημα; Προσωπικά διαφωνώ με την παραπάνω άποψη, δεδομένου ότι κάθε άνθρωπος, πιστός ή όχι, διαθέτει ευσυνειδησία. Ενώ, παράλληλα, πόσοι άνθρωποι που δηλώνουν άθεοι δεν προσφέρουν στο σύνολο; Παρόλα αυτά οφείλω να τονίσω τί έχει ειπωθεί. Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι η πίστη δεν κληρονομείται με γενετικά πρότυπα, ούτε προϋπάρχει εγκεφαλική ζώνη ή κέντρο όπου θα εντυπωθεί η θρησκευτική συνείδηση. Το ενδιαφέρον συνεχίζει να είναι αμείωτο.

Ο αναπτυσσόμενος κλάδος της Νευροθεολογίας μπορεί να μην βρήκε ένα εγκεφαλικό θρησκευτικό κέντρο, αλλά οι μελέτες του έδειξαν τί συμβαίνει στον εγκέφαλο την στιγμή που κάποιος βιώνει μια μεταφυσική εμπειρία, όπως στο πείραμα του Persinger, του Newberg, του Grofman και του Johnstone που αναφέραμε παραπάνω. Είναι εντυπωσιακό, παράλληλα, πώς η Νευροθεολογία εκμε-

ταλλεύεται τα ευρήματα από ασθενείς με επιληψία, σχιζοφρένεια και αυτισμό ώστε να κατανοήσει καλύτερα τις εγκεφαλικές λειτουργίες της πίστης, δημιουργώντας ταυτόχρονα σε ορισμένους το ερώτημα, αν τελικά οι ασθένειες αυτές μπορούν όντως να ειδικωθούν ως «θρησκευτικά ή αθείκτα σύνδρομα».

Βιβλιογραφία:

- 1) Vinod D. Deshmukh - *Neuroscience of Meditation - The Scientific World JOURNAL* (2006) 6, 2239–2253
- 2) Raphael M. Bonelli, Harold G. Koenig- *Mental Disorders, Religion and Spirituality 1990 to 2010: A Systematic Evidence-Based Review – J. Relig. Health* (2013) 52:657–673
- 3) Constantine Sedikides and Jochen E. Gebauer - *Religiosity as Self-Enhancement: A Meta-Analysis of the Relation Between Socially Desirable Responding and Religiosity – Pers. Soc. Psychol. Rev* 2010 14: 17 November 2009
- 4) Dimitrios Kapogiannis, Aron K. Barbey, Michael Su, Frank Krueger, Jordan Grafman - *Neuroanatomical Variability of Religiosity – Plos One*, September 2009, Volume 4, Issue 9, e7180
- 5) Samarth Shukla, Sourya Acharya, Devendra Rajput - *Neurotheology-Matters of the Mind or Matters that Mind? - Journal of Clinical and Diagnostic Research*. 2013 Jul, Vol-7(7): 1486-1490
- 6) J. Wuerfel, E. S. Krishnamoorthy, R. J. Brown, L. Lemieux, M. Koepp, L. Tebartz van Elst, M. R. Trimble - *Religiosity is associated with hippocampal but not amygdala volumes in patients with refractory epilepsy - J. Neurol. Neurosurg. Psychiatry* 2004;75:640–642, Vassilis Saroglou, Élise Renard - *Prédisposés à croire? – Le Monde de l' Intelligence*, No 30, Avril/Mai 2013



ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟ ΤΖΟΥ

+ Αντώνιος Παπαναστασίου

Δύο μεγάλοι διδάσκαλοι που δημιούργησαν μια αθάνατη φιλοσοφική σχολή και επέδρασαν επάνω στους μεταγενέστερους φιλόσοφους, ήταν ο Ηράκλειτος και ο Λαο Τζου. Η διδασκαλία τους μυσταγωγική και εσωτερική, γριφώδης Σιβυλλική θα έλεγα, αντιληπτή μόνο σε μνημένα ανώτερα πνεύματα. Έζησαν περίπου την ίδια εποχή, γύρω στο 500-600πΧ,

ο ένας στην Κίνα και ο άλλος στην Ιωνία. Άγνωστοι ο ένας στον άλλον, άγνωστη η Κίνα στην Ιωνία και η Ιωνία στην Κίνα, και ως εκ τούτου οι δρόμοι τους ουδέποτε διασταυρώθηκαν. Η διδασκαλία του

όμως και η φιλοσοφία τους ταυτίστηκαν και διασταυρώθηκαν, διότι οι δρόμοι της πραγματικής ΑΛΗΘΕΙΑΣ και του ΛΟΓΟΥ είναι κοινοί στα ανώτερα πνεύματα. Η ΑΛΗΘΕΙΑ είναι ΜΙΑ και πάντα ΜΙΑ θα είναι. Λίγοι τους κατάλαβαν και γι' αυτό τους είπαν σκοτεινούς. Όσοι δεν τους αντιλήφθηκαν, τους πε-

ριγέλασαν. Ότι δεν καταλαβαίνει ο άνθρωπος, μάλλον το κοροϊδεύει. Ακόμη και αυτός ο μεγάλος Σωκράτης, που γνώριζε τα λεγόμενα του Ηράκλειτου, είχε πει: «Όσα κατάλαβα από αυτά που είπε ο Ηράκλειτος, είναι όντως υψηλά νοήματα. Σκέψου το ύψος αυτών που δεν κατάλαβα». Φυσικά, τον Λαο Τζου δεν τον γνώριζε.



Η λογική του Σωκράτη ήταν πλήρως διάφορος εκείνης του Αριστοτέλη, ο οποίος περιγέλασε τον Ηράκλειτο. Μεγάλος μεν και ο Αριστοτέλης, όμως όχι εσωτεριστής όπως ο Σωκράτης. Επιστήμων, θα έλεγα, και πρακτικός ο Αριστοτέλης και γι' αυτό δεν κατάλαβε τον Ηράκλειτο. Οι πολλές γνώσεις δεν κάνουν

τον φιλόσοφο, όπως είπε ο Ηράκλειτος εννοώντας τον Πυθαγόρα. Διαφορετικοί όμως οι δρόμοι τους. Το πνεύμα του Ηράκλειτου πλησίαζε την Ανατολική σοφία ενώ των άλλων την Δυτική. Γι' αυτό ποτέ δεν τον αντιλήφθηκαν οι Δυτικοί. Το ίδιο συνέβαινε με τον Lao Tzu – Ανατολικός φιλόσοφος και αυτός.

Ένας θρύλος ξεκινά από τον Lao Tzu και τον περιβάλλει. Έγινε μυθικό πρόσωπο της Κινεζικής φιλοσοφίας, το δε όνομά του σημαίνει «σοφός γέρος» ή «παλιός φίλος». Γεννήθηκε στην Κίνα το 604πΧ και πιθανόν να έζησε πολλά χρόνια. Λένε ότι ο Ηράκλειτος ήκμασε γύρω στο 500πΧ, ενώ ένας θρύλος περιβάλλει και αυτόν στην Έφεσο, από την οποία ποτέ δεν έφυγε. Αυτοδίδακτοι και οι δύο, δεν δημιούργησαν σχολή αλλά δίδαξαν σε μικρό κύκλο ανθρώπων. Ο Ηράκλειτος έγραψε το βιβλίο: «Περί Φύσεως», από το οποίο έχουμε μόνο αποσπάσματα.

Ο Lao Tzu επέδρασε στον μεγάλο Κομφούκιο (551-479πΧ), που μόνο μια φορά τον είδε και συγκλονίστηκε. «Μου φάνηκε σαν κούτσουρο χωρίς ζωή», έλεγε, «σαν να ήταν κάποιος άλλος μοναχός. Είναι αλήθεια. Είχα βρεθεί στον μύριον πραγμάτων την αρχή». Λένε ότι ο Lao Tzu τού μίλησε παράξενα και συμβολικά: «Ο ενάρετος κά-

νει τον χαζό. Λευτερώσου από την υπεροψία, τα πάθη, τους χρησιμοθηρικούς καλούς τρόπους και την υπέρμετρη φιλοδοξία. Όλα αυτά είναι επιλήψιμα για εσένα. Αυτό είναι το μόνο που έχω να σου πω».

Εάν διαβάσουμε όσα έχουν γραφεί για τον Ηράκλειτο, θα δούμε ότι μοναχικά και απομονωμένα ζούσε, και ότι παράξενα λόγια έλεγε. Μιλούσε με τα παιδιά γιατί αυτά μόνο τον καταλάβαιναν, και αυτό είναι μια μεγάλη αλήθεια. Το μυαλό του μικρού παιδιού είναι παρθένο, πραγματικό σφουγγάρι χωρίς νερό, που ρουφάει την γνώση. Με όποιον δάσκαλο καθίσεις, όπως λέει ο λαός, τέτοια γράμματα θα μάθεις. Τέτοιο είναι το μυαλό του ελεύθερου ανθρώπου: ακούει και μεγαλουργεί μόνο όταν διδαχθεί σωστά. Είναι παρόμοιο με αυτό που έλεγε ο John Dee το 1550μΧ, παλαιός σοφός και θεόσοφος: «ΟΙ ΜΗ ΚΑΤΑΝΟΟΥΝΤΕΣ ΤΑΥΤΑ, ΑΣ ΣΙΓΗΣΟΥΝ ή ΑΣ ΔΙΔΑΧΘΟΥΝ» (από το έργο του: «*Ιερογλυφική Μονάς*»).

Άγνωστος και αυτός στους πολλούς, απλούστατα επειδή δεν τον καταλάβαιναν, και αυτό είναι ένα δείγμα της υπεροψίας που κατέχει εκείνους που παριστάνουν τους σοφούς. Όμως, το μικρό παιδί και ο ελεύθερος άνθρωπος δεν έχουν υπεροψία. Ο υπερόπτης ποτέ δεν θα καταλά-

βει τις μεγάλες αλήθειες. Μένει προσηλωμένος στα λίγα που ξέρει και τα θεωρεί μεγάλα. Με δίκαια λόγια λοιπόν μίλησε ο Lao Tzu στον Κομφούκιο.

Ως βασικές αλήθειες ο Lao Tzu δίδαξε το Tao Te King, το Chi, το Yin-Yang, το Seng Yen, το Tien, το Oueiu Ouei, το Tse Yan, το Pu Ci, το Po, το Ou Ming, το Ai. Οι διδασκαλίες αυτές που θα αναλύσω παρακάτω, βρίσκονται στο βιβλίο του: «Περί Λόγου», το βιβλίο της Φύσης. Βασική όμως έννοια της διδασκαλίας του είναι ο ΛΟΓΟΣ, το ΤΑΟ. Το ίδιο και στον Ηράκλειτο. Ας τα αναλύσουμε όμως, και αν κανείς διαβάσει τον Ηράκλειτο τα ίδια θα βρει.

ΤΑΟ σημαίνει Όνομα, Νόημα, Οδός, Πνεύμα, Αιτία, Θεός, Νόμος, Αυτό, Ένα, Ον, Μη Ον, Απόλυτο, Ατελεύτητο, Αμετάβλητο, Είναι, Νους, Ενέργεια, Αρμονία, ΛΟΓΟΣ. Δηλαδή τα πάντα, ευρίσκονται μέσα στην μοναδική έννοια του όρου: ΛΟΓΟΣ - ΤΑΟ, που οι αμύητοι και οι αφιλοσόφητοι τον περιγράφουν ως «ομιλία» και «κλάσμα». Κατά τον Lao Tzu λοιπόν: «Ονόμασε το Λόγο. Όμως, δεν λέγεται. Όπως και να το ονομάσεις, δεν θα το αποδώσεις. Δεν έχει όνομα η αρχή της Γης και του Ουρανού, και είναι των μυριών πραγμάτων η μάνα».

Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης, που έζησε στην Έφεσο του

Ηράκλειτου, το έλεγε: «Εν Αρχή ην ο Λόγος, και ο Λόγος ην προς τον Θεό, και Θεός ην ο Λόγος». Όλα μέσω αυτού έγιναν. Και ο Ηράκλειτος τόνιζε: «Τον Λόγο αυτόν, που είναι πάντα αληθινός, οι άνθρωποι δεν τον κατανοούν ούτε πριν να τον ακούσουν, αλλά ούτε και μετά».



Ο Lao Tzu συμπληρώνει τον Λόγο με το ΤΕ, δηλαδή Δύναμη, Ουσία, Αρετή, Γίγνεσθαι, Δυνατότητα, Τάση, Δράση, Χάρη, Αγάπη, Ζωή, Φύση. Γνωρίσματα του θεού που πρέπει όμως να έχει και ο άνθρωπος: «Ως θεοί είμαστε». Ο όρος KING σημαίνει Κείμενο, Γραπτό, Μελέτη, Αναφορά.

Το CHI είναι η πρωταρχική ενέργεια, δηλαδή η ζωική ορμή που γεμίζει το σύμπαν και τον άνθρωπο. Μήπως εννοεί τον αιθέρα των Πυθαγορείων; Κατά τον Lao Tzu, υπάρχουν πέντε

στοιχεία: ξύλο, φωτιά, γη, μέταλλο, νερό, ενώ οι αρχαίοι Έλληνες είχαν την φωτιά, το νερό, την γη και τον αέρα. Ήλθε ο Πυθαγόρας και έβαλε το πέμπτο: τον αιθέρα. Η σύγχρονη Φυσική μιλά για μήκος, πλάτος, ύψος και χρόνο σύμφωνα με τον Einstein, το E και το M της εξίσωσής του. Όλα αυτά συμπληρώνουν και πάλι τον ΛΟΓΟ.

Το Yin-Yang είναι το περίφημο ζευγάρι των αντιθέτων και συνθετικών δυνάμεων της Φύσης. Η ζωή είναι αρμονική σύνθεση αυτών των δύο. Όλη η ισορροπία της Φύσης είναι τα αρνητικά ζεύγη (+) και (-), δηλαδή οι αντιθέσεις του Ηράκλειτου, η αρμονία των αντιθέτων όπου τα πάντα ισορροπούν. Ανήφορος και κατήφορος είναι ο ίδιος δρόμος. Το καλό και το κακό είναι ένα. Ο θεός είναι ημέρα και νύκτα, χειμώνας-καλοκαίρι, πόλεμος-ειρήνη, χορτασμός-πείνα. Το ίδιο πράγμα είναι το ζωντανό και το πεθαμένο, το ξύπνιο και το κοιμισμένο, ζωή και θάνατος. Όλα αυτά είναι το Κινητικό Yin-Yang, Σκότος-Φως.

Το Seng Yen δηλώνει τον σοφό άνθρωπο, τον συνετό. Ρώτησαν κάποιον σοφό: «Είσαι σοφός; Αν πω ότι είμαι», απάντησε, «τότε σίγουρα δεν είμαι. Αν πω ότι δεν είμαι, τότε δεν λέω την αλήθεια». Ο Ηράκλειτος έλεγε: «Το Ένα, το Σοφό, θέλει και δεν θέλει να ονομάζεται μό-

νο Ζευς». Το Tien σημαίνει Ουρανός, φυσικός αλλά και υπερβατικός ουρανός. Το Οuei Οuei είναι η Δράση χωρίς δράση: «Πράξε με ηρεμία, δράσε αβίαστα». Το ίδιο έλεγε και ο Ηράκλειτος: «Όλα στην Φύση είναι αλληλένδετα - τα σύνολα και τα μη σύνολα. Τα συγκλίνουντα και τα αποκλίνοντα, η συγχορδία και η μονωδία. Όλα συνταιριάζονται σε ένα και από το ένα προέρχονται όλα» - Δράση και μη Δράση.

Το Tze Yan σημαίνει αυθόρμητα, φυσικά. Η Φύση αναπτύσσεται αυθόρμητα και ο άνθρωπος του ΤΑΟ λειτουργεί σύμφωνα με την φύση του χωρίς παρεμβολές. Ο Ηράκλειτος έλεγε: «Τον κόσμο αυτόν που είναι ίδιος για όλους, δεν τον έπλασε κανείς, ούτε θεός ούτε άνθρωπος, αλλά υπάρχει μία φωτιά αιώνια ζωντανή, που ανάβει και σβήνει σύμφωνα με ορισμένα μέτρα». Αυτός είναι ο Ηρακλείτειος Φυσικός ΛΟΓΟΣ, το αιώνιο πυρ, «ο κεραυνός που κυβερνά τα πάντα».

Pu Ci, δηλαδή ανεξάρτητος, απερίσπαστος, αποστασιοποιημένος, χωρίς προσκολλήσεις. Ο συνετός κάνει αυτό που έχει να κάνει για καθετί και καθέναν, αλλά διατηρεί την ανεξαρτησία του από όλα. Είναι ο ελεύθερος άνθρωπος. Ο Ηράκλειτος μιλά γι' αυτόν σε πολλά αποσπάσματα: «Όπως η σοφία είναι ένα μόνο πράγμα, να γνωρίζεις ότι ο

ορθός Λόγος κυβερνά τα πάντα μέσα από τις εσωτερικές τους σχέσεις», ή «Να μην στοχάζεσαι με εικασίες για τα σπουδαιότερα ζητήματα και να μην βασιζέσαι στις αντιλήψεις των άλλων. Ερεύνησε τον εαυτό σου». Έλεγε ακόμη: «Η κρυμμένη αρμονία είναι καλύτερη της φανερώσης», και ο Lao Tzu: «Κοίτα τον τροχό που έχει 30 άξονες, αλλά χωρίς την τρύπα του δεν κάνει τίποτα», ή «Τα σπίτια δεν είναι οι τοίχοι αλλά ο εσωτερικός χώρος». Το κοινό μάτι, δηλαδή, παρασύρεται από τους άξονες και τους τοίχους και όχι από την ουσία. Και αντίστοιχα ο Ηράκλειτος έλεγε: «Μην σε παρασέρνουν αυτά που με τα μάτια σου βλέπεις».

ΑΛΛΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΡΗΤΑ

Lao Tzu: «Οι πολλοί γλεντούν στα πανηγύρια και την άνοιξη στους κήπους. Μόνον εγώ μένω ατάραχος σαν νεογέννητο παιδί που δεν χασκογελά».

Ηράκλειτος: «Τα Διονυσιακά Μυστήρια είναι ιερά. Οι άνθρωποι όμως κάνουν εκεί αισχροτήτες. Στα θεωρούμενα ως μυστήρια, η μύηση γίνεται με ανίερο τρόπο».

Lao Tzu: «Η Φύση του κόσμου είναι παντού, αλλά κρύβεται. Επιστρέφοντας οδηγείσαι στην χαμένη αρμονία».

Ηράκλειτος: «Η Φύση αγαπά να κρύβεται. Η αρμονία που δεν φαίνεται, είναι ισχυρότερη από την φανερή».

Lao Tzu: «Όποιος γνωρίζει τους άλλους, έχει διάνοια. Όποιος γνωρίζει τον εαυτό του, έχει αληθινή σοφία».

Ηράκλειτος: «Αναζήτησα τον εαυτό μου»



Lao Tzu: «Ο άνθρωπος ακολουθεί την Γη, η Γη τον Ουρανό, ο Ουρανός τον ΛΟΓΟ. Ο ΛΟΓΟΣ ακολουθεί την φύση του».

Ηράκλειτος: «Στην ψυχή ανήκει ο Λόγος που αυξάνει από τον εαυτό του».

Δεν θέλω να σας κουράσω περισσότερο με τις συνεχείς ταυτίσεις στην φιλοσοφία των δύο αυτών Σοφών που ποτέ δεν γνωρίστηκαν. Μίλησαν σαν ο ένας να ήταν η ενσάρκωση του

άλλον. Ίδια λόγια και απαράλλακτα. Μέσα από τις αντιθέσεις βρήκαν την κρυφή αρμονία που διέπει τα πάντα: τον ΛΟΓΟ, που είναι μέσα σε όλα. Αν και μοναδικοί Σοφοί και οι δύο, ουδείς τους πλησίασε και ουδείς από τους άλλους φιλοσόφους μίλησε τόσο πολύ για τον ΛΟΓΟ.

Πολλοί Δυτικοί φιλόσοφοι εργάστηκαν επάνω στα λόγια του Ηράκλειτου αλλά δεν τον κατάλαβαν. Είπαν πολλά χωρίς ουσία, απλώς για να τα πουν. Αντίθετα, ο Ινδός δάσκαλος Osho (ή Bhagwan Shree Rajneesh), στο βιβλίο του: *Η Κρυμμένη Αρμονία*, που είναι βασισμένο στην Ηρακλείτεια ανάλυση, τον ανέπτυξε με απλά λόγια. Δίκαια είπε ότι ο Ηρά-

κλειτος ήταν σαν τον Βούδα και τον Lao Tzu.

Πριν από είκοσι πέντε αιώνες, όπως είπε, γεννήθηκαν οι κορυφές του πνεύματος: στην Ινδία ο Βούδας και ο Mahavir Kanswal, στην Κίνα ο Lao Tzu και ο Tzuang Tzu, στην Περσία ο Zarathustra και στην Ελλάδα ο Ηράκλειτος. Κορυφές που τέτοιες η ιστορία δεν κατέγραψε ποτέ. Έως τώρα η ανθρωπότητα ποτέ δεν γνώρισε άλλον φιλόσοφο όπως ήταν ο Ηράκλειτος, λέει, και έχει απόλυτο δίκιο. Ο Ηράκλειτος δεν έγινε αντιληπτός γιατί ήταν μεγάλος και η λογική του δεν συμβάδιζε με την ανθρώπινη μικρή λογική.



Εις Μνήμην

Πληροφορηθήκαμε πρόσφατα ότι ο αδελφός μας και επί χρόνια αντιπρόσωπος του ΙΛΙΣΟΥ στην Κύπρο, αγαπητός Αθανάσιος Παπαδόπουλος είχε αναχωρήσει πριν από μήνες για φωτεινότερους κόσμους.

Στους οικείους του εκφράζουμε τα ειλικρινή συλλυπητήριά μας.



Ηρεμία και Διαύγεια

Διαλογισμός Samatha - Vipassana

John Cianciosi

(Περιοδικό: Quest, χειμώνας 2014 – μτφρ: Ιφιγένεια Κασταμονίτη)

Ο John Cianciosi είναι καθηγητής στο Κολέγιο DuPage, Illinois, ΗΠΑ, συνεργάτης της βιβλιοθήκης Henry Olcott Memorial της Θ. Ε. στο Illinois, τακτικός ομιλητής στην Θ. Ε. στην Αμερική, αναγνωρισμένος διεθνώς για την ικανότητά του να εκφράσει την βουδιστική διδασκαλία με ευκρίνεια και αμεσότητα. Υπήρξε Βουδιστής μοναχός (1972-1995) σύμφωνα με το σύστημα Theravada της Ταϊλάνδης, γνωστός ως Σεβάμιος Ajahn Jagaro, ηγούμενος και πνευματικός καθοδηγητής σε μοναστήρια της Ταϊλάνδης και της Αυστραλίας. Είναι συγγραφέας των έργων: «Αληθινή Ελευθερία» (True Freedom, Buddhadharm Foundation, Bangkok, 1994) και «Η Ατραπός του Διαλογισμού» (The Meditative Path (Quest Books, 2001).



Ο Βουδιστικός όρος για τον Διαλογισμό είναι «Bhavana». Μια ορθότερη ερμηνεία του όρου αυτού θα ήταν: «νοητική καλλιέργεια», κάτι που υπαινίσσεται μια προσπάθεια να προκαλέσει κανείς την ανάπτυξη ορισμένων ωφέλιμων ικανοτήτων μέσω ενός τρόπου συστηματικής εκπαίδευσης του νου. Ο Βούδας συχνά αναφερόταν σε αυτό το είδος διαλογισμού ως πρακτική samatha - vipassana, δηλαδή ως καλλιέργεια ηρεμίας και διαύγειας. Οι δύο αυτές πρακτικές περιγράφονται λεπτομερώς σε δύο διάλογους του Βουδιστικού Κανόνα Pali (τους διαλόγους: *Anapanasati Sutta* ή «Διάλογο επί της Γνώσης και της Συναίσθησης της Αναπνοής» και *Satipatthana Sutta* ή «Διάλογο επί των Τεσσάρων Θεμελίων της Γνώσης και της Συναίσθησης»).

Δεν θα επιχειρήσω εδώ να παρουσιάσω μια ενδελεχή ανάλυση των δύο αυτών διαλόγων, αλλά επιθυμώ να μοιραστώ μαζί σας μια απλοποιημένη και πραγματιστική περιγραφή της παραπάνω πρα-

κτικής σύμφωνα με την διδασκαλία του δικού μου καθοδηγητή, του αείμνηστου Σεβάσιμου Ajahn Chah (*). Η ίδια η άσκηση της αυτοσυγκέντρωσης συνιστά εκείνο που ονομάζουμε διαλογισμό samatha. Ο συγκεκριμένος διαλογισμός είναι κατάλληλος για όλους επειδή, μέσω αυτού, ο άνθρωπος τείνει να δημιουργήσει, να στοχαστεί και να αναλύσει πολλά θέματα.

Από νοητική άποψη είμαστε αρκετά δραστήριοι και εύστροφοι ως άνθρωποι, αλλά αυτό μπορεί εύκολα να οδηγήσει τον νου σε σύγχυση και περιπλοκότητα, επειδή η φύση της σκέψης και του προγραμματισμένου κόσμου μας είναι περίπλοκη. Εάν, λοιπόν, προσπαθούμε να κατανοήσουμε τον εαυτό μας μόνο με την σκέψη, το αποτέλεσμα ίσως επιφέρει σύγχυση. Ο ανθρώπινος νους μοιάζει με μια ζούγκλα σκέψεων, ιδεών, αντιλήψεων και αναμνήσεων. Έτσι, εκείνο που πραγματικά χρειάζεται είναι μια ισχυρή βάση διαύγειας και σταθερότητας, στην οποία να μπορέσει να στηριχθεί και να παραμείνει ήρεμος, ικανοποιημένος στην παρούσα στιγμή, και όχι διασπασμένος σε σωρεία σκέψεων. Ο διαλογισμός samatha συνιστά την διαδικασία της απομάκρυνσης του νου από το βασίλειο των συνηθισμένων σκέψεων και της περιπλοκότητας, έτσι ώστε να στραφεί στην σιγή, την ηρεμία και την απλότητα.

Μια πολύ καλή μέθοδος διαλογισμού που ονομάζεται «anapanasati», μπορεί να συμβάλλει στην επίτευξη της γνώσης και της συναίσθησης της αναπνοής. Πρόκειται για μια πρακτική, η οποία χρησιμοποιεί την ροή της αναπνευστικής λειτουργίας ως επίκεντρο της προσοχής, και έχοντας ως στόχο της την εκπαίδευση του νου στην επίγνωση, την αυτοσυγκέντρωση και την ηρεμία. Είναι μια μέθοδος εξολοκλήρου διαφορετική από τον έλεγχο της αναπνοής, και αυτό συμβαίνει επειδή η μέθοδος anapanasati χρησιμοποιεί την φυσιολογική ροή της αναπνευστικής διαδικασίας χωρίς να προσφεύγει σε καταστολή ή άλλου είδους τεχνικές ελέγχου.

Ο διαλογιζόμενος απλώς επικεντρώνεται στην φυσιολογική διαδικασία της αναπνοής του, επιτρέποντας στον νου του να ηρεμεί ακολουθώντας σταθερά αυτήν την ροή, καθώς αφ' εαυτής η ρυθμική αναπνοή συνιστά μια ήρεμη, γαλήνια και καταπραϊντική διαδικασία. Βέβαια, επειδή ο άνθρωπος έχει συνηθίσει να διεγείρει το νοητικό του με έντονες ασκήσεις, απαιτείται αρκετή υπομονή προτού ο νους καταφέρει να ηρεμήσει με αυτό, το τόσο απλό σημείο επικέντρωσης, δεδομένου ότι η μεθοδική παρατήρηση της αναπνοής αποτελεί μια πολύ εύκολη μέθοδο. Και εάν πιστεύουμε στην αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας, θα καταφέρουμε να σταθεροποιήσουμε τον νου μας στην ροή της αναπνοής και να ισχυροποιήσουμε

την επικέντρωσή του σε αυτήν. Τί σημαίνει όταν, κατά την προσπάθειά μας για αυτοσυγκέντρωση, ο νους μας αρχίζει να περιστρέφεται εδώ και εκεί και να δείχνει ενδιαφέρον για άλλα πράγματα; Σημαίνει ότι ενδιαφέρεται περισσότερο για εκείνα, θεωρώντας ότι μπορούν να μας προσφέρουν μεγαλύτερη χαρά και ευτυχία. Μας οδηγεί να πιστεύουμε ότι άλλοι τρόποι και προηγούμενα σχέδιά μας για το μέλλον, θα μπορούσαν να μας χαρίσουν περισσότερη γαλήνη από ό,τι μια σταθερή προσήλωση στην ροή της αναπνοής. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το ανθρώπινο νοητικό τείνει να απομακρύνεται από την παρατήρηση της αναπνευστικής διαδικασίας.

Η πεποίθησή μας στην αποτελεσματικότητα της μεθόδου μπορεί να ισχυροποιηθεί, εάν διατηρούμε στον νου μας την σκέψη ότι αυτήν εξασκούσε ο Βούδας έως ότου πέτυχε την φώτιση, και ότι αυτήν δίδαξαν τόσο πολλοί διδάσκαλοι μετά από εκείνον. Με τον τρόπο αυτό, καθίσταται ευκολότερη η επικέντρωσή μας στην ροή της αναπνοής και έτσι μπορούμε να στράφουμε προς τα έσω, εντός του εαυτού μας, και εκεί να διατηρήσουμε σταθερά την προσοχή μας, να ενωθούμε με το εσωτέρο είναι μας και να νιώσουμε ικανοποίηση με αυτήν την ένωση. Αφήνοντας την ηρεμία να μας κατακλύσει πραγματικά και ουσιαστικά καθώς βυθιζόμαστε σε βαθύ διαλογισμό, θα βιώσουμε ευδαιμονία, αγαλλίαση και ευτυχία που υπερβαίνουν τις συνηθισμένες χαρές της αισθητηριακής ζωής.

Αρχικά αυτό προφανώς είναι πολύ δύσκολο, διότι αδυνατούμε να εξαναγκάσουμε τον νου μας να ηρεμήσει εγκαταλείποντας κάθε τυχαία σκέψη. Πρέπει να είμαστε πολύ υπομονετικοί και να επαγρυπνούμε. Ο διαλογισμός δεν είναι μια απλή μηχανιστική διαδικασία αλλά, με την βοήθεια μιας στιγμιαίας επίγνωσης, οφείλουμε να παρατηρούμε οτιδήποτε συμβαίνει στην διάρκειά του. Θα πρέπει



*Απεικόνιση του δρόμου
Samatha-vipassana*

να παρατηρεί κανείς τότε ο νους προσέχει την αναπνοή, τότε αρχίζει να απομακρύνεται από αυτήν στρεφόμενος σε κάτι άλλο, και στην συνέχεια να τον επαναφέρει στην επικέντρωσή του στην ροή της. Να προσπαθεί να διατηρεί σε ετοιμότητα την εγρήγορσή του, η οποία είναι σε θέση να γνωρίζει τότε λαμβάνει χώρα η εισπνοή και τότε η εκπνοή. Ας υποθέσουμε ότι στην σκέψη μας παρουσιάζονται εικόνες και ασυνάρτητες ιδέες, ή αναμνήσεις περασμένων πράξεων, ενώ εμείς προσπαθούμε να διαλογιστούμε. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει απλώς να τις βλέπουμε και να τις αφήνουμε να απομακρύνονται, χωρίς όμως να τις αποδιώχνουμε βίαια ή να τους αντιστεκόμαστε, αλλά να ενεργούμε σαν να διανοίγουμε ένα μονοπάτι μέσα σε μια ζούγκλα σκέψεων, εικόνων, λέξεων, αναμνήσεων και σχεδίων, και να στρέφουμε την προσοχή μας πίσω στην αναπνευστική διαδικασία.

Στην διάρκεια του διαλογισμού η αναπνοή είναι εκείνο που υφίσταται στο παρόν, και μπορούμε να την βιώσουμε άμεσα με την βοήθεια της λεπτεπίλεπτης αίσθησης της αφής. Η σκέψη και η φαντασία δεν μας είναι απαραίτητες. Δεν χρειάζεται να δημιουργούμε μια εικόνα της αναπνευστικής ροής. Γνωρίζουμε ότι εισπνέουμε και εκπνέουμε. Απλώς χαλαρώνουμε, και αφήνουμε τον εαυτό μας να γίνει ένας παρατηρητής που ενδιαφέρεται να παρακολουθεί την φυσιολογική αυτήν ροή, σαν να μην υπήρχε κάτι άλλο μεγαλύτερου ενδιαφέροντος γι' αυτόν. Σταδιακά, στην αντίληψη του νου, η ροή της αναπνοής καθίσταται σαφέστερη και περισσότερο διακριτή, και τότε αυτός αρχίζει να παρατηρεί την έναρξη και την ολοκλήρωση της αναπνευστικής διαδικασίας, να αναγνωρίζει την αρχή και το τέλος της εισπνοής, να αναγνωρίζει την αρχή και την τέλος της εκπνοής. Έτσι, πειθαρχούμε τον νου χρησιμοποιώντας την φυσιολογική ροή της αναπνοής σαν ένα είδος άγκυρας για την προσοχή μας.

Καθώς αρχίζουμε να απομακρυνόμαστε από την ζούγκλα των σκέψεων και να μειώνουμε την έμφυτη, στον άνθρωπο, φαντασία και συνομιλία με τον εαυτό του, ο νους μας καθίσταται ολοένα πιο διαυγής, ήρεμος και γαλήνιος. Φθάνοντας σε αυτό το σημείο, θα πρέπει κανείς να επικεντρώνεται ακόμη περισσότερο στην αναπνοή του, επιτρέποντας στον νου του να βυθιστεί μέσα στην διαδικασία της ροής της, να την «αγγίξει», να την «πλησιάσει» όσο το δυνατόν περισσότερο. Και όσο περισσότερο επιτυγχάνεται αυτό, τόσο βαθύτερη και πιο γαλήνια γίνεται η αυτοσυγκέντρωσή μας.

Υπάρχουν πολλά βιβλία που μπορεί να διαβάσει κανείς σχετικά με την άσκηση της γνώσης και της συναίσθησης της αναπνοής, αλλά η βιωματική εμπειρία που προέρχεται από την πρακτική εξάσκηση

είναι ο μόνος αληθινός διδάσκαλος. Δεν πρόκειται για ζήτημα «ορθού τρόπου» αναπνοής, αλλά κυρίως για γνώση που αποκτά κανείς σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση του νου. Καθώς ο νους καθίσταται ολοένα διαυγέστερος, πιο εστιασμένος και γαλήνιος, τότε γνωρίζουμε ότι η προσπάθειά μας κινείται προς την ορθή κατεύθυνση. Είναι πολύ σημαντικό να ασκείται κανείς τακτικά, δεδομένου ότι η ικανότητα αναπτύσσεται μέσω της επανάληψης και η μάθηση βελτιώνεται κάθε φορά που ο άνθρωπος προσπαθεί να διαλογιστεί. Φυσικά, θα υπάρξουν εξίσου αποτυχίες και επιτυχίες στην προσπάθειά του, μερικές φορές ο νους του θα είναι ήρεμος και άλλες ανήσυχος, αλλά όλα αυτά συνιστούν τμήμα της διαδικασίας της εκμάθησης.

Ο επιθυμητός στόχος για ηρεμία διαλογισμού είναι πολύ απλός. Γαληνεύει τον νου, σταθεροποιεί την προσοχή του, και είναι κάτι ανάλογο με την προσοχή που χρειάζεται ο άνθρωπος όταν βαδίζει στον δρόμο. Συγκεντρώνεται στο βάδισμα χρησιμοποιώντας το αίσθημα της αφής των πελμάτων στο οδόστρωμα και την κίνηση των ποδιών, καθώς αμφότερα αποτελούν ένα αληθινό και από αντικείμενο εστίασης της νοητικής προσοχής. Κάθε βήμα έχει μια αρχή και ένα τέλος, δηλαδή δύο σημεία στα οποία μπορεί να επικεντρωθεί ο νους εκείνη την ώρα. Εστιάζοντας την προσοχή μας και την επίγνωση της στιγμής στο «εδώ και τώρα», με κάθε βήμα μας αρχίζουμε να απλοποιούμε τον κόσμο των σκέψεων, να απομακρυνόμαστε από αυτές, από τις νοητικές προβολές μας και την περιπλοκότητά τους. Βασική προϋπόθεση για την εκπαίδευση του νου είναι να προσπαθούμε με επίγνωση και υπομονή. Εάν έχουμε προσδοκίες ή ανυπομονησία, πολύ σύντομα θα απογοητευθούμε.

Ο Βούδας έλεγε, ότι ακόμη και αν ήμασταν μονόχειρες, πολύ πιο εύκολο θα ήταν να εμπλακούμε σε μια μάχη αντιμετωπίζοντας χίλιους εχθρούς οπλισμένους έως τα δόντια, και χίλιες φορές να καταφέρουμε να τους νικήσουμε, παρά να πετύχουμε την κατάκτηση του ίδιου του νου μας. Όμως, δεν είπε ότι αυτό θα πρέπει να μας αποθαρρύνει. Εκείνο που ήθελε να επισημάνει ήταν ότι πρόκειται για μια πολύ δύσκολη διαδικασία, η οποία απαιτεί πολύ μεγάλη υπομονή. Είναι ιδιαίτερος σημαντικό να αναπτύξει κανείς την θεμελιώδη αυτοσυγκέντρωση και την νοητική διαύγεια, δεδομένου ότι αυτό παρέχει στον διαλογιζόμενο μια σταθερότητα καθώς και την ικανότητα να απομακρύνει οποιαδήποτε αμφιβολία διαπεράσει τον νου του, κάθε ανόητη παρεμβατική σκέψη και κάθε εμμονή του. Διότι, όταν ο νους επικεντρώνεται στην διαύγεια και την ηρεμία, μετατρέπεται σε ένα πολύ ισχυρό και χρήσιμο εργαλείο για τον άν-

θρωπο. Ο Βούδας έλεγε ακόμη, ότι ένας καλώς εκπαιδευμένος νους συνιστά το πλέον χρήσιμο εργαλείο ενώ ο ανεκπαιδευτος νους αποτελεί το πλέον επικίνδυνο πράγμα για τον άνθρωπο, που μόνο μεγάλα προβλήματα προκαλεί τόσο στον ίδιο τον εμπλεκόμενο όσο και στο περιβάλλον του. Για τον λόγο αυτό, αξίζει κάθε προσπάθεια να αφιερώσει κανείς χρόνο στην επίτευξη της αυτοσυγκέντρωσης.

Οι περισσότεροι δάσκαλοι συστήνουν την καλλιέργεια και την ανάπτυξη μιας ικανής βάσης στην αυτοσυγκέντρωση, προτείνοντας την διαλογιστική εξάσκηση σε καθημερινό επίπεδο. Όμως, σε τί αποβλέπουμε θέτοντας ως στόχο μας την αυτοσυγκέντρωση του νου; Θέλουμε να βιώσουμε μια κατάσταση ευδαιμονίας; Είναι προφανές ότι πρόκειται για πολλά περισσότερα. Στον Βουδισμό παραδίδεται ότι η αυτοσυγκέντρωση αποτελεί ένα μόνο τμήμα της νοητικής εκπαίδευσης, και ότι η εκπαίδευση αυτή εμπεριέχει εξίσου ηθική διδασκαλία και σοφία. Η σοφία θεωρείται ως το σημαντικότερο τμήμα της, αν και όχι υπό την μορφή κάποιων γνώσεων. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα μπορούσαμε να ακούσουμε κάτι σοφό από κάποιον άλλον, ή να το αποκομίσουμε διαβάζοντας ένα καλό σχετικό βιβλίο, ή να καταλήξουμε σε αυτό με δική μας προσωπική προσπάθεια. Εδώ πρόκειται για σοφία υπό την έννοια της ουσιαστικής κατανόησης της φύσης της εμπειρίας του διαλογισμού.

Αυτός είναι ο βασικός λόγος, για τον οποίο θεωρείται τόσο σημαντικό να διαθέτει κανείς έναν καλώς εκπαιδευμένο νου με διαύγεια και οξύνοια, ικανό να συγκεντρώνεται και να εστιάζεται απευθείας στο βίωμα της διαλογιστικής εμπειρίας. Διότι ένας νους διαυγής μπορεί να παρατηρήσει το βίωμα με αμεσότητα, ένταση και διαπερατότητα, να αντιληφθεί την επιφανειακή εμφάνιση κάθε φαινομένου και να διακρίνει την πραγματικότητα πίσω από όλα. Ποια νοητική ιδιότητα απαιτείται για μια τέτοιου είδους διάκριση; Είναι η ικανότητα του νου να παραμένει γαλήνιος, σιωπηλός, αν και σε πλήρη εγρήγορση, δηλαδή να παραμένει σε εκείνο που ονομάζουμε «γυμνή επίγνωση» ή σιωπηλή σταθερή επίγνωση του παρόντος

Εξασκώντας τον διαλογισμό samatha προκαλούμε στον νου μας μια κατάσταση ηρεμίας και γαλήνιας ακινησίας. Όταν διαλογιζόμαστε επικεντρωμένοι στην αναπνοή μας, ακόμη και αν η προσοχή μας απομακρυνθεί προσωρινά από αυτήν, εμείς μπορούμε να παραμείνουμε γαλήνιοι. Και όταν ο νους μας σιγήσει, εμφανίζεται εκείνη η γνώση, η επίγνωση του παρόντος. Σε αυτήν οφείλουμε να σταθεροποιήσουμε τον νου μας, έστω και αν το καταφέρουμε για λίγες μόνο στιγμές. Ο διαλογισμός samatha παρέχει σταθερότητα στο νοητικό, έτσι ώστε να μπορεί να διατηρείται ολοένα περισσότερο η



Ο Βούδας διαλογιζόμενος κάτω από το δένδρο Bodhi (Φως)

παραμονή του στην επίγνωση και την κατάσταση της βιώματος της κενότητας. Ο Βούδας έλεγε ότι εκείνο που αποκαλούμε «εγώ», είναι κάτι το οποίο προέρχεται από το σώμα, τα συναισθήματα, τις ιδέες, τις εντυπώσεις και την συνειδητότητα. Με άλλα λόγια, από τα πέντε συστατικά της ανθρώπινης υπόστασης. Πρόκειται για εκείνα στα οποία είμαστε προσκολλημένοι, και τα οποία εκλαμβάνουμε ως το αληθινό «εγώ» ή ως το «δικό μου». Από αυτά προέρχονται όλα τα προβλήματά μας, και αυτά είναι εκείνο επάνω στο οποίο οφείλουμε να στοχαστούμε, ώστε να το παρατηρήσουμε στενότερα με σκοπό να διακρίνουμε την αληθινή του φύση. Με ποιο τρόπο μπορεί κανείς να πετύχει αυτό τον ενορατικό διαλογισμό;

Καταρχήν θα πρέπει να αντικειμενοποιήσουμε όσα υφίστανται στην σπννειδητότητά μας και να παρατηρήσουμε προσεκτικά την φύση τους. Για παράδειγμα, ας εξετάσουμε το φυσικό μας σώμα. Αποκτούμε επίγνωση του σώματός ακόμη και όταν απλώς καθόμαστε. Εάν ο νους μας είναι ήρεμος, προτού αρχίσουμε να κατηγοριοποιούμε τον φυσικό μας οργανισμό ή να τον χρησιμοποιήσουμε σε κάτι, μπορούμε να παρατηρήσουμε την στάση του σώματός μας – πώς κάθεται, και να αναλογιστούμε την φύση του. Κατόπιν μπορούμε να σκεφθούμε πώς νιώθει το σώμα μας, κυρίως όταν οι αισθήσεις βρίσκονται σε ένταση. Εάν υφίσταται κάποιος σωματικός πόνος, μπορούμε να τον χρησιμοποιήσουμε ως αντικείμενο της επίγνωσης. Σταματάμε να τον θεωρούμε ως αυτό ή εκείνο και βιώνουμε μόνο την εμπειρία, προσπαθώντας να δούμε εάν μπορούμε να συλλάβουμε την πραγματική της φύση. Με τί μοιάζει, πράγματι, αυτή η αίσθηση; Εμείς είμαστε που πονάμε; Είναι κάτι συνεχές; Τί είναι εκείνο που την προσδιορίζει ως πόνο και όχι ως ευχαρίστηση; Στρέφουμε την προσοχή μας προς την συγκεκριμένη αίσθηση, προκειμένου να

κατανοήσουμε την φύση της με προσεκτική παρατήρηση μέσω της «γυμνής επίγνωσης». Σημαντικότερο όλων είναι να μην αντιδρούμε απλώς σε ό,τι μας συμβαίνει, αλλά να μαθαίνουμε. Θα χρησιμοποιήσω ένα πολύ απλό παράδειγμα. Εάν νιώσουμε κνησμό στο δέρμα μας, θα τρίψουμε το σημείο εκείνο και ο κνησμός θα ηρεμήσει. Όμως, δεν θα έχουμε μάθει τίποτε από το συμβάν, επειδή ενεργήσαμε μηχανικά λόγω εκνευρισμού και επιθυμίας να απαλλαγούμε από την ενόχληση. Σε μια τέτοια περίπτωση δεν υφίσταται ελευθερία.

Δεν υποστηρίζω ότι είναι σφάλμα να τρίψουμε το δέρμα, αλλά αναφέρομαι στην ενορατική εξέταση του συμβάντος, δηλαδή στην ελευθέρωση του νου από την δύναμη της ενστικτώδους κίνησης του χεριού, από τον εκνευρισμό και την επιθυμία της απαλλαγής. Υπάρχουν φορές, που ίσως νιώσουμε μεγάλη κόπωση από την προσπάθεια να βυθιστούμε σε διαλογισμό και το σώμα μας αρχίζει να καταρρέει. Σε τί οφείλεται το εν λόγω αίσθημα κόπωσης; Αντί άλλης αντίδρασης στο φαινόμενο, μπορούμε να το παρατηρήσουμε και να το αποδεχθούμε. Αντί να αφεθούμε στην ανάγκη της σωματικής ανάπαυσης, μπορούμε να στρέψουμε την προσοχή μας στην παρατήρηση του ίδιου του φαινομένου.

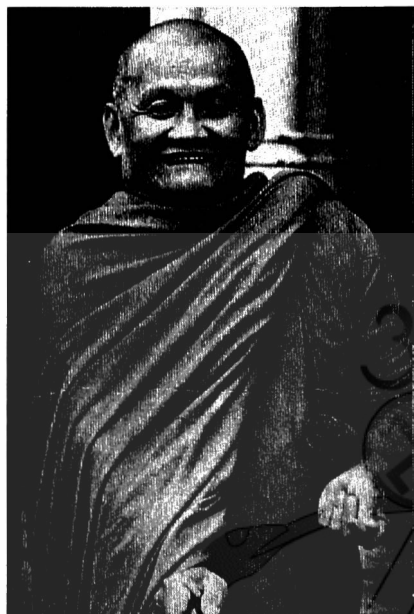
Εάν εμμείνουμε σταθερά στην παρατήρηση, εξετάζοντας την φύση της κατάστασης στην οποία έχουμε περιέλθει και την έλλειψη της απαραίτητης ενέργειας, ίσως διαπιστώσουμε ότι το αίσθημα σταδιακά παρέρχεται. Βέβαια, όταν αισθανόμαστε κουρασμένοι και αποφασίζουμε να αναπαυθούμε αντί να συνεχίσουμε τον διαλογισμό μας, αυτό με κανένα τρόπο δεν σημαίνει ότι κάνουμε κάτι κακό ή λάθος ή ανήθικο. Όμως, έτσι δεν μαθαίνουμε τίποτε επειδή δεν καταβάλλουμε καμία προσπάθεια, δεν επιδεικνύουμε υπομονή ούτε αναλογιζόμαστε εκείνο επί του οποίου είναι πολύ δύσκολο να στοχαστεί κανείς, και τότε δεν υπάρχει ενόραση. Είναι, εντούτοις, πολύ σημαντικό για κάποιον που εξασκεί τον διαλογισμό να προσπαθεί εκείνο που είναι δύσκολο, ώστε να αναπτύξει πνευματικές ιδιότητες και να αποκτήσει σοφία.

Ο Σεβάσμιος Ajahn Chah έλεγε συχνά ότι κατά την εξάσκηση vipassana ή εξάσκηση του διαλογισμού της ενόρασης, ο διαλογιζόμενος οφείλει να είναι προσεκτικός στην παρατήρησή του, προκειμένου να καταφέρει να διεισδύσει στην αλήθεια των τριών θεμελιωδών χαρακτηριστικών της πεπερασμένης ύπαρξης: δηλαδή στην παροδικότητά της, την ανικανοποίητη φύση της και τον «μη εαυτό». Στην πραγματικότητα, άσκηση vipassana σημαίνει να στοχάζεται κανείς αδιάλειπτα επάνω σε αυτά τα τρία σημεία, καθιστώντας τα

κέντρα επίασης της προσοχής του. Εκείνο που εύκολα παρατηρείται συνήθως σε αυτά είναι η προσωρινή τους φύση, δηλαδή η διαδικασία της μεταλλαγής. Απαιτείται όμως μεγάλη υπομονή. Υπό φυσιολογικές συνθήκες, αντιλαμβανόμαστε την εμφάνιση κάποιου πράγματος, αλλά δεν έχουμε την υπομονή να περιμένουμε έως ότου αυτό παρέλθει, κυρίως δε όταν πρόκειται για κάτι δυσάρεστο. Για παράδειγμα, ίσως περιέλθουμε σε μια κατάσταση ταραχής, κατά την οποία ο νους μας κατακλύζεται από ανησυχία και το σώμα αρνείται να παραμείνει ήρεμο. Εάν αυτό μας συμβεί κατά την προσπάθειά μας να διαλογιστούμε, πρέπει να ενθαρρύνουμε τον εαυτό μας να συνεχίσει το εγχείρημα και όχι να το εγκαταλείψει. Σε μια τέτοια περίπτωση, έχουμε την δυνατότητα να διατηρήσουμε την επίγνωση. Μπορούμε να αντικειμενοποιήσουμε και να εξετάσουμε την ταραχή που μας κατέκλυσε, να την αναγνωρίσουμε, και να περιμένουμε υπομονετικά παρατηρώντας την παροδική της φύση.

Όλοι έχουμε την ικανότητα να παρατηρούμε την πάροδο των καταστάσεων, των απλών συμβάντων, όπως είναι η ανησυχία, η νύστα ή ένας ανεπαίσθητος σωματικός πόνος. Εξετάζοντάς με πλήρη νοητική επίγνωση και προσεκτική παρατήρηση την αρχή και το τέλος τους, την εμφάνιση και την παύση τους, μπορούμε να διακρίνουμε ολοκάθαρα την ασταθία τους φύση. Η αστάθεια ή παροδικότητα των φαινομένων συνιστά ένα εξαιρετο θέμα διαλογισμού, διότι μπορούμε να παρατηρήσουμε την λειτουργία της στο φυσικό μας σώμα, στα διάφορα επίπεδα ενέργειας, στον πόνο, την ένταση και την ανάπαυση. Επίσης, μπορούμε να την διακρίνουμε στον νου μας όταν είναι ανησυχός, όταν νιώθουμε ανία, αλλά και ηρεμία, γαλήνη και χαρά. Μπορούμε να παρατηρήσουμε όλες αυτές τις μεταβολές και τις παροδικές καταστάσεις στο σώμα και τον νου, πλην όμως να το πράξουμε εξετάζοντας την πραγματική τους διάσταση.

Ας αντικειμενοποιούμε τα παραπάνω όταν εμφανίζονται. Ας στοχαζόμαστε επί όλων εκείνων που προκύπτουν στο πεδίο της συνειδητότητάς μας, είτε αυτά σχετίζονται με το φυσικό μας σώμα ή τα συναισθήματά μας, τις ιδέες μας, τις αντιλήψεις μας ή την διάθεσή μας. Ας εξετάζουμε με απλότητα όλες αυτές τις πτυχές της εγρηγόρησης, ας εμμένουμε στην παρατήρησή τους προσέχοντας την εμφάνιση και την εξαφάνισή τους, την παύση τους. Ας αναγνωρίζουμε το γεγονός ότι εκείνο που βλέπουμε δεν είμαστε «εμείς» οι ίδιοι, δεδομένου ότι έρχεται και παρέρχεται, και ότι δεν πρόκειται για κάτι «δικό μας», καθώς δεν έχουμε την δυνατότητα να το διατηρήσουμε επ' άπειρον. Έτσι, μπορούμε να διακρίνουμε ολοκάθαρα την παροδικότητά του, και αυτό θα μας βοηθήσει στην κατανόηση της ανικα-



Σεβάσμιος Ajahn Chah

ενορατικό διαλογισμό (vipassana). Δεν πρόκειται για κάποια ιδιαίτερη τεχνική ενόρασης.

Μερικοί υποστηρίζουν ότι, εάν κάποιος ασχοληθεί με αυτό το είδος διαλογισμού θα πετύχει την ενόραση, ενώ εάν δεν το πράξει δεν θα την πετύχει. Όλα αυτά είναι μάλλον ανοησίες. Η επίτευξη του ενορατικού διαλογισμού δεν εναπόκειται στην ίδια την τεχνική. Ενορατικός διαλογισμός είναι η επικέντρωση της διεισδυτικής ικανότητας ενός νου, με καθαρότητα και σε κατάσταση επίγνωσης στην προσωρινή εμπειρία που βιώνει, ο οποίος είναι ικανός να διακρίνει την αρχή και το τέλος της, την εμφάνιση και τον παύση της. Ενορατικός διαλογισμός είναι να αντιληφθεί κανείς την παροδικότητα, την ανικανοποίητη φύση και τον «μη εαυτό» της ύπαρξης. Ενορατικός διαλογισμός μπορεί να θεωρηθεί η επικέντρωση του νου στην αναπνευστική διαδικασία, μόνον όταν ο διαλογιζόμενος παρατηρεί πράγματι την έναρξη και την ολοκλήρωση κάθε αναπνοής, όταν την αναγνωρίζει και την βιώνει με καθαρότητα, και όχι όταν απλώς σκέπτεται την συνεχή ροή της.

Μπορούμε να εξετάσουμε ενορατικά κάθε σκέψη μας, κάθε διάθεσή μας, διότι όλα συνιστούν τμήματα της sankhara, δηλαδή πεπερασμένα φαινόμενα και συνθήκες της θνητής ζωής, ενώ όλα έχουν την ίδια φύση: είναι παροδικά, ανικανοποίητα και «μη εαυτός». Ο ενορατικός διαλογισμός αποκαλύπτει καθετί στον συνειδητό νου με

νοποίησης φύσης και του «μη εαυτού», στοιχεία που συνιστούν τις άλλες δύο όψεις της ίδιας πραγματικότητας, δηλαδή της πεπερασμένης ύπαρξης. Ο ενορατικός διαλογισμός δεν μπορεί να επιτευχθεί με ένα νου νωθρό. Χρειάζεται ένα νοητικό με εγρήγορση και δυνατότητα σκέψης, προικισμένο με ευφυΐα και ικανότητα για «γυμνή επίγνωση». Ένας νους καθαρός δεν ασχολείται πλέον με παλαιές ιδέες, αλλά ούτε και τις αντιμάχεται, παρά στρέφεται με προσοχή στην αναζήτηση της αρχής και του πέρατος όσων εμπεριέχει η συνειδητότητα, καθώς και όλων εκείνων που έχει βιώσει. Αυτό συνιστά τον

απόλυτη διαύγεια. Έτσι, ένας νους καθαρός και σε εγρήγορση μπορεί να διακρίνει την αρχή και το τέλος όλων των φαινομένων. Φυσικά, υπάρχει η δυνατότητα να πετύχουμε το παραπάνω όχι μόνο μέσω του διαλογισμού, αλλά και με άλλους τρόπους. Ας ανοίξουμε τον νου μας και ας αναγνωρίσουμε την παροδική και διαρκώς μεταβαλλόμενη φύση των πραγμάτων στην ζωή μας. Για παράδειγμα, ας αρχίσουμε να παρατηρούμε την ημέρα. Έχει μια αρχή –την αυγή– ενώ αργότερα μεταβάλλεται, και έτσι έρχεται η νύκτα. Όταν εμφανίζεται το ημερήσιο φως, αποκαλύπτονται για άλλη μια φορά τα χρώματα της ημέρας. Ακόμη, μπορούμε να παρατηρήσουμε την αλλαγή των εποχών και του καιρού, διατηρώντας έτσι την επίγνωση της αρχής και του τέλους όλων των πραγμάτων. Ο Βούδας έλεγε ότι συνιστά εξαιρετική πράξη να προσφέρει κανείς το καλό. Επίσης, έλεγε ότι είναι περισσότερο αξιόπαινο να έχουμε πεποίθηση στην αρετή και να ζούμε μια ενάρετη ζωή βασισμένη στον ηθικό νόμο. Εκτός των παραπάνω, έλεγε ακόμη ότι αξιότερο όλων είναι η καλλιέργεια του νου στην ευγενική καλοσύνη.

Η επίγνωση της παροδικότητας των φαινομένων, όμως, έστω και αν απλώς πρόκειται για το φαινόμενο ενός κύττου των δακτύλων μας, αποτελεί ύψιστο επίτευγμα επειδή έχει ως αποτέλεσμα την αφύπνιση της ενορατικής ικανότητας του ατόμου, την γνώση και την θέαση των πραγμάτων στην αληθινή τους φύση. Για τον λόγο αυτό, καλόν είναι να επιδειξουμε ενδιαφέρον στο θέμα παρατηρώντας με νου εκπαιδευμένο, καθαρό και προσεκτικά επικεντρωμένο με επίγνωση στην μεταβολή, την εμφάνιση και την παύση όλων των παροδικών φαινομένων. Εξασκώντας τον διαλογισμό της ηρεμίας (samatha) μπορούμε να δομήσουμε μια ισχυρή βάση στην εμπειρία της ενόρασης. Ένας νους σταθερός μπορεί να σταματήσει να σκέπτεται, μπορεί να εγκατασταθεί στην ηρεμία και την διαύγεια. Και αυτό μας καθιστά ικανούς να διατηρήσουμε την παρατήρηση της αναπνοής μας, ή την «γυμνή επίγνωση», σιωπηλά και σε πλήρη εγρήγορση.

Όσο καλύτερα το καταφέρνουμε, τόσο περισσότερο μπορούμε να στοχαστούμε επάνω στην μεταβλητή φύση των φαινομένων που συνήθως εκλαμβάνουμε ως «εγώ» ή «δικό μου». Διότι τα αντιμετωπίζουμε όλα ως αντικείμενα παρατήρησης, και μπορούμε να εμμείνουμε σε αυτήν



προσέχοντας την εμφάνισή τους και την πάροδό τους, την αρχή και το τέλος τους. Εξετάζοντας όλα αυτά με την βοήθεια της διεισδυτικής ενόρασης, κατανοούμε για ποιο λόγο η πεπερασμένη ύπαρξη έχει φύση ανικανοποίητη και γιατί είναι «μη εαυτός». Αυτό συνιστά την Ορθή Θέαση των πραγμάτων, γεγονός που βοηθά τον αναζητητή να εισέλθει στο ρεύμα που οδηγεί στην αταραξία και την απελευθέρωση. Θεωρώ ότι είμαστε όλοι πολύ τυχεροί που μας παρέχεται η ευκαιρία μιας τέτοιας πρακτικής διαλογισμού.

(*) Σημ. ΙΙΙΣΟΥ. *Ajahn Chah* ή *Chah Subhaddo* ή *Chao Khun Bodhinyana Thera*, ή *Achaan Chah* (1918-1993) = Σημαντικός δάσκαλος της *Buddhadhamma*, σεβαστός και αγαπητός στην χώρα του ως άνθρωπος εξαιρετης σοφίας, ιδρυτής διάσημων μοναστηριών της Παράδοσης Δάσους (*Forest Tradition*) της Ταϊλάνδης, καθώς και μοναστηριών σε χώρες της Δύσης όπου διέδωσε το Σύστημα του Βουδισμού *Theravada*. Οι διαλέξεις του έχουν καταγραφεί και μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες.

• Όλοι οι άνθρωποι κάνουν λάθη. Σοφός δεν είναι κάποιος που ποτέ δεν λαθεύει, αλλά εκείνος που συγχωρεί τον εαυτό του και διδάσκεται από τα λάθη του.

• Εάν τον νου σας κατακλύσει κάποια ενοχλητική σκέψη, πείτε μέσα από την καρδιά σας: «Άφησέ με ήσυχο. Μην με ενοχλείς. Δεν έχεις καμία σχέση μαζί μου». Και εάν τον νου σας κατακλύσει κάποια επικριτική σκέψη, ή φόβος για την ζωή σας, φόβος ότι θα πεθάνετε, μια σκέψη για αυτό ή εκείνο το άτομο, πείτε μέσα από την καρδιά σας: «Μην με ενοχλείς, Δεν έχεις καμία σχέση μαζί μου».

• Προσπαθήστε να είστε συγκεντρωμένοι στον εαυτό σας και αφήστε τα πράγματα να ακολουθήσουν την πορεία τους. Τότε ο νους σας θα αποσυρθεί από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος και θα παραμείνει ήρεμος σαν τα ύδατα μιας γαλήνιας λίμνης μέσα στο δάσος. Όλα τα υπέροχα, σπάνια είδη του ζωικού βασιλείου θα έλθουν να πιουν από το γαλήνιο ύδωρ της λίμνης, και τότε θα διακρίνετε την αληθινή φύση όλων των πραγμάτων. Θα παρατηρήσετε πολλά παράξενα και θαυμάσια πράγματα καθώς αυτά θα έρχονται και θα φεύγουν, αλλά εσείς θα παραμένετε ήρεμοι.

Σεβάσμιος *Ajahn Chah*



Από την Άχρονη Σοφία ΕΝΟΤΗΤΑ

Εάν όλοι οι άνθρωποι πάντα αλληλοβοηθούνταν, κανείς ποτέ της τύχης δεν θα λάβαινε την χρεία.

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Πρέπει να θυμάστε πως ο καθένας μας δεν γεννήθηκε μόνο για τον εαυτό του, γιατί η μεν πατρίδα κρατεί ένα μέρος του, οι δε γονείς του ένα άλλο μέρος, οι δε φίλοι του το υπόλοιπό του.

ΠΛΑΤΩΝ

Η ένωση περισσότερων ανθρώπων επιτελεί το πιο καλύτερο από όλα έργα.

ΟΜΗΡΟΣ

Σαν βλέπεις στο εχθρικό στρατόπεδο να ενσκήπτουν η φιλονικία και ο αλληλοσπαραγμός, ας είσαι ήσυχος. Σαν βλέπεις όμως ότι οι εχθροί σου είναι ενωμένοι και ομονοημένοι, φρόντισε να φύγεις όσο γρηγορότερα μπορείς.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Σε μια αφίδα, κάθε πέτρα, λαμβανόμενη από τις άλλες χώρια, δεν θα αποτελούσε κάτι το σημαντικό, ενώ μαζί τους μας εξασφαλίζει την στερέωση και την ισορροπία του οικοδομήματος, ωςάν συνόλου.

ROBERT BOYLE (1627-1691, Αγγλο-ιρλανδός φιλόσοφος, χημικός και εφευρέτης)

Το πλήθος που δεν καταλήγει σε ένωση, δεν αντιπροσωπεύει παρά μια προφανή χαώδη σύγχυση.

BLAISE PASCAL (1623-1662, Γάλλος μαθηματικός, φυσικός, εφευρέτης και φιλόσοφος)

Όλες οι ανθρώπινες ενώσεις βασίζονται στον νόμο των αμοιβαίων αναγκών.

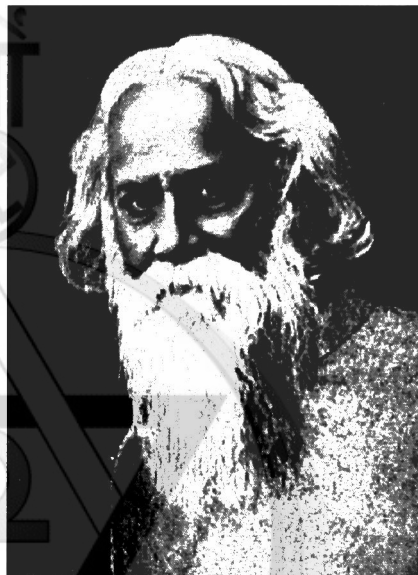
BARON DE MONTESQUIEU (1689-1755, Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος του Διαφωτισμού)

ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ Η ΙΣΧΥΣ

ΑΠΟΤΑΥΤΙΣΗ

*Νίκος Ιλαρίδης
(Κρήτη)*

Είναι δύσκολο να εμπλακεί κανείς με οποιοδήποτε φιλοσοφικό δρόμο, ή σύστημα αυτογνωσίας, και να μην διασταυρωθεί με μια έννοια που μοιάζει να είναι κοινή και να χαρακτηρίζει την κατάσταση του ανθρώπου, όταν βρίσκεται σε σύγχυση αποκομμένος από την Θεία Πηγή. Η έννοια αυτή, που κατά την γνώμη μου αποτελεί και το πιο μεγάλο σκαλοπάτι στην συνολική πορεία της εξέλιξης του ατόμου προς την κατανόηση ότι δεν είμαστε μόνο αυτό το σώμα, είναι η έννοια της «ταύτισης με το εγώ». Λέγοντας «εγώ» εννοούμε, όπως διδάσκει η Εσωτερική φιλοσοφία, την ύπαρξη του θνητού ή προσωπικού εγώ στον άνθρωπο και όχι του Ανώτερου, Θείου και Απρόσωπου «Εγώ», που εκφράζεται καλύτερα με την έννοια της «Ατομικότητας». Με τον όρο «ταύτιση» εννοούμε την αδυναμία μας –η οποία τις πιο πολλές φορές συνοδεύεται από άγνοια και αρνητικά συναισθήματα– να ενθυμούμαστε ποιους πραγματικά είμαστε. Όχι απλώς σώματα με ψυχές, αλλά Ιερές ψυχές σε εξέλιξη μέσα στο ένδυμα που ονομάζουμε σώμα.



Ο άνθρωπος, δίνονται έμφαση στην φυσική του ύπαρξη, παθαίνει ένα είδος αμνησίας, το οποίο θεραπεύεται μόνον όταν αναγνωρίσει ποιος πραγματικά είναι. Ο Rabindranath Tagore αγγίζει ακριβώς αυτήν την κατάσταση στο παρακάτω απόσπασμα: «Εκείνος τον οποίο περικλείω με το όνομά μου, θρηνεί σε αυτό το κελί. Είμαι πάντοτε απασχολημένος να υψώνω αυτόν τον τοίχο ολόγυρα, και όπως υψώνεται μέρα με την μέρα προς τον ουρανό, κάτω από τον σκοτεινό ίσκιό του χάνω την εικόνα της αληθινής μου ύπαρξης.

Είμαι πολύ περήφανος γι' αυτόν τον τεράστιο τοίχο και τον αλείφω με χώμα και άμμο, μην τυχόν μείνει καμιά τρυπίτσα σε αυτό το όνομα. Αλλά και έτσι, όμως, που πολύ τον φροντίζω, χάνω την εικόνα της αληθινής μου ύπαρξης.»

Ο τοίχος είναι το «εγώ» που κτίζουμε – η ιδέα που έχουμε για τον εαυτό μας, με την οποία ταυτιζόμαστε και μας φυλακίζει σε ένα κελί απογοητεύσεων. Ο Tagore, ποιητής και βαθύς γνώστης των εσωτερικών θεμάτων, χρησιμοποιεί τον όρο «αληθινή ύπαρξη» για να περιγράψει εκείνο που το «εγώ» καλύπτει και αποκρύπτει από την επίγνωσή μας. Η ταύτιση με το «εγώ» και η ανύψωσή του σε ένα σημείο που να ορίζει ποιο είμαστε, είναι το αντίθετο της αληθινής ύπαρξης. Η ταύτισή μας ενισχύεται από την επικρατούσα πεποίθηση ότι είμαστε ξεχωριστοί. Σιγά-σιγά πειθόμαστε ότι η φυσική μας μορφή είναι το μόνο που υπάρχει. Έτσι βιώνουμε τον διαχωρισμό, και ανίκανοι να διακρίνουμε την σύνδεση με το Θείο, προσπαθούμε να καλύψουμε το κενό που νιώθουμε υιοθετώντας μια ανταγωνιστική στάση με σκοπό να δείχνουμε καλύτεροι από τους άλλους, να επιτυγχάνουμε πιο πολλά και να συσσωρεύουμε περισσότερα.

Γινόμαστε κριτικοί απέναντι στους συνανθρώπους μας και βρίσκουμε παντού λάθη, νιώ-

θουμε προσβεβλημένοι και με το αίσθημα της αδικίας να μας περιβάλλει. Όλα αυτά είναι συμπτώματα που ξεκινούν από την λανθασμένη πεποίθηση ότι είμαστε αποκομμένοι και διαχωρισμένοι από τον αληθινό μας εαυτό, λόγω της ταύτισης που έχουμε με το «εγώ». Σε αυτήν την περίπτωση, η ταύτιση είναι τόσο βαθιά ώστε το να πείσεις κάποιον για το αντίθετο είναι εξαιρετικά δύσκολο. Τί μπορούμε να κάνουμε;

Όλοι στην Θεοσοφική Εταιρεία, αδελφές και αδελφοί μου, έχουμε μάθει πόσο πρακτικό και ωφέλιμο είναι να σκεπτόμαστε σε επίπεδο ενεργειών-κραδασμών, όπως υψηλές και χαμηλές ενέργειες. Γνωρίζοντας ότι όλα τα πράγματα στην Φύση έχουν έναν κραδασμό, μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε ότι εάν ο άνθρωπος έχει χαμηλή ενέργεια, θα είναι πολύ πιο ταυτισμένος με το σώμα του και τα συναισθήματά του. Για να αρχίσει να εργάζεται επάνω στην αποταύτιση είναι απαραίτητο να ανυψώσει τους κραδασμούς του και την ενέργειά του, και τότε θα βρεθεί σε μια κατάσταση κατά την οποία θα μπορέσει να αναπτύξει την αυτοπαρατήρηση. Πώς όμως μπορούμε να αναπτύξουμε την ενέργειά μας, όταν αυτή είναι χαμηλή;

Μια πρόταση είναι ο διαλογισμός επάνω στο να μην δίνουμε σημασία στις ιδέες που περι-

φέρονται στον νου, αλλά να κρατάμε την προσοχή μας προσηλωμένη σε ένα συγκεκριμένο σημείο. Όταν ο νους προσπαθεί να διασπάσει, μέσω των σκέψεων που αντιπροσωπεύουν πάντα το «εγώ», την ενότητα της κατάστασης που βρισκόμαστε εκείνη την στιγμή, τότε ήρεμα να τον επαναφέρουμε. Με τον καιρό θα αντιληφθούμε ότι οι ιδέες που φέρνει στην επιφάνεια ο νους είναι μια προσπάθεια για διάσπαση και διαιώνιση της ταύτισης με το «εγώ».

Μια άλλη πρόταση για την διατήρηση της ενέργειας είναι η σύνδεση με την Θεία πηγή μέσα μας. Τις πιο πολλές φορές, όταν ταυτιζόμαστε με αρνητικά συναισθήματα και καταστάσεις που μας περιβάλλουν, νιώθουμε αποκομμένοι, αδικημένοι και μόνοι. Εκείνες οι στιγμές είναι οι πλέον κατάλληλες να ζητήσουμε την σύνδεση με το Θείο μέσα μας. Εστιάζοντας στην ομορφιά της ζωής, και αποδεχόμενοι την ιδέα ότι όλοι είμαστε ψυχές σε εξέλιξη και όχι αυτά τα φθαρτά σώματα, άρα όλες οι εμπειρίες μας είναι μαθήματα ζωής, καταφέρνουμε να ανακατευθύνουμε το αρνητικό συναίσθημα σε ένα θετικό μήνυμα. Τότε το ενεργειακό επίπεδο ανεβαίνει και μπορούμε να εργαστούμε επάνω στην αυτοπραγμάτωση.

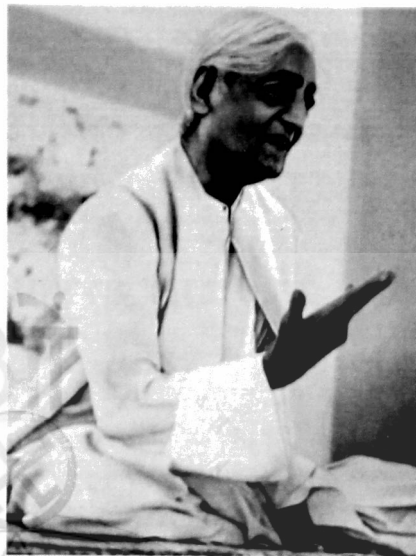
Η ταύτιση που προκύπτει από τις συνεχείς σκέψεις για τον εαυτό μας, το σώμα και τα

προβλήματα μας, δεν αντέχει στην συστηματική παρατήρηση και διερεύνηση. Μπορεί να αποτελέσει ένα αληθινό «σοκ» το να δούμε πόσο πολύ πιστεύουμε ότι είμαστε αυτό το σώμα και αυτός ο νους, και ακόμη μεγαλύτερο «σοκ» αλλά και ανακούφιση το να ανακαλύψουμε ότι όλο αυτό δεν είναι παρά μια σκέψη και όχι η αλήθεια. Η ταύτιση είναι, στην πραγματικότητα, απλά μια σκέψη. Δεν υπάρχει αληθινή ταύτιση ανάμεσα σε εμάς και στο σώμα ή τον νου μας. Είναι μια ψευδαίσθηση. Ο Κρισναμούρτι γράφει στο βιβλίο του: *Στα Πόδια του Διδασκάλου* (σελ. 21, Θεοσοφικές Εκδόσεις):

«Ο άνθρωπος και το σώμα του είναι δύο πράγματα διαφορετικά, και η θέληση του ανθρώπου δεν συμφωνεί πάντοτε με τις επιθυμίες του σώματος. Όταν το σώμα σου επιθυμεί κάτι, περιμένε και σκέψου. Είσαι πράγματι εσύ ο ίδιος που έχεις αυτήν την επιθυμία; Γιατί εσύ είσαι ένας θεός και δεν μπορεί να επιθυμείς παρά μόνον ό,τι ο θεός επιθυμεί. Θα πρέπει όμως να κατέβεις μέσα στα μύχια του εαυτού σου, για να βρεις τον Θεό που είναι εκεί, τον Θεό σου, και να ακούσεις την φωνή του που είναι η δική σου φωνή. Μην υποπέσεις λοιπόν, στο σφάλμα να εκλαμβάνεις τα σώματά σου σαν το ίδιο τον εαυτό σου: ούτε το φυσικό σου σώμα ούτε το αστρικό σου, ούτε το νοητικό σου. Κα-

θένα από αυτά διατείνεται ότι είναι ο εαυτός σου προκειμένου να επιτύχει εκείνο που επιθυμεί. Εσύ όμως πρέπει να διαχωρίζεις όλα αυτά και να αναγνωρίζεσαι ως κύριός τους.»

Για να υπερβούμε την ταύτιση με το «εγώ», πρέπει να εργαζόμαστε επάνω στην αυτοπαρατήρηση. Όταν αρχίσουμε να παρατηρούμε τον εαυτό μας, τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις διαθέσεις, τις επιθυμίες και όλα τα σχετικά εκείνη την στιγμή, θα χωριστούμε στα δύο: μια πλευρά που παρατηρεί και μια που παρατηρείται. Εάν δεν κάνουμε αυτόν τον διαχωρισμό και δεν παλέψουμε να τον κάνουμε πιο ξεκάθαρο, ποτέ δεν θα καταφέρουμε να αποτακιστούμε. Η κάθε σκέψη μας θα ταινίζεται με τον εαυτό μας και η αλλαγή θα είναι αδύνατη. Η μόνη περίπτωση να αλλάξουμε είναι όταν καταφέρουμε –σαν αποτέλεσμα της αυτοπαρατήρησης– να πούμε: «Αυτό δεν είμαι εγώ». Αυτή η επίγνωση, η εσωτερική αντίληψη για τον εαυτό μας αρχίζει να αλλάζει, και αλλάζει την ιδέα ότι είμαστε αιτό το σώμα. Η ενθύμηση ότι είμαστε ψυχές σε εξέλιξη και η εργασία μας να κρατήσουμε αυτήν την εσωτερική στάση, μπορούν να μας απελευθε-



ρώσουν από τον ιστό της πλάνης του «εγώ». Τότε σιγά-σιγά θα αρχίσει το τείχος ολόγυρά μας να γκρεμίζεται.

Είναι φανερό, πλέον, ότι οι εποχές αλλάζουν δραματικά και ότι ο διαχωρισμός που πρεσβεύει το «εγώ» μόνο δυστυχίες και καταστροφή μπορεί να φέρει στην ανθρωπότητα. Η επαφή με την Θεία Πηγή μέσα μας μπορεί να μας οδηγήσει προς την ενότητα σε έναν καλύτερο κόσμο. Ίσως τώρα να είναι η κατάλληλη στιγμή να αλλάξουμε και να ανακαλύψουμε ξανά ποιοι πραγματικά είμαστε. Τώρα που όλο και περισσότερα αυτιά ακούν, και περισσότερα μάτια βλέπουν.

Βιβλιογραφία:

Κρισμαμούρτι: Στα Πόδια του Διδασκάλου – J. Redfield: Η Ουράνια Προφητεία και το Μυστικό της Σαμπάλα – R. Tagore: Αποσπάσματα Ποιημάτων – P. Uspensky: Ο Τέταρτος Δρόμος – W. Dyer: Ο Ιερός σου Εαυτός.



Σκέψεις γύρω από την έννοια του Θανάτου

Γεώργιος Κουκουβίνος
(Βόλος)

(Ο συνδρομητής μας από τον Βόλο και αντιπρόσωπος του ΙΛΙΣΟΥ, μάς έστειλε το παρακάτω κείμενο σχετικά με το άρθρο του Κωνσταντίνου Σελίμη: «Σκέψεις περί Θανάτου» που είχε συμπεριληφθεί σε προηγούμενο τεύχος. Το δημοσιεύουμε ως συνέχεια του γενικού προβληματισμού για το μεγάλο αυτό θέμα)

«Θάνατος δεν υπάρχει για κανέναν, παρά μόνο φαινομενικά, ούτε γένεση υπάρχει για κανέναν, παρά μόνο φαινομενικά. Η τροπή της ουσίας σε φύση θεωρείται γένεση, ενώ η τροπή της φύσεως σε ουσία κατά τα αυτά θεωρείται θάνατος. Ούτε γεννιέται αληθινά κάτι ούτε φθείρεται ποτέ, μόνο την μια γίνεται φανερό και ύστερα γίνεται αόρατο- και το μεν πρώτο συμβαίνει λόγω παχύτητας της ύλης, το δε δεύτερο λόγω λεπτότητας της ουσίας, η οποία είναι πάντα ίδια και απλώς διαφέρει κατά την κίνηση και την στάση. Διότι αυτό είναι αναγκαστικά το ίδιο της μεταβολής, που δεν γίνεται από κάπου έξω, αλλά το μεν όλον μεταβάλλεται στα μέρη, τα δε μέρη στο όλον λόγω της ενότητας του παντός.»

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΤΥΑΝΕΩΣ

Επιστολή ΝΗ' - Στον Βαλέριο [Περί ζωής και θανάτου]

Έναυσμα και αφετηρία για το προκείμενο σημείωμα, και ειδικότερα για τις προσωπικές (ή ψευδο-προσωπικές) σκέψεις μου, που περιέχονται στο «επίμετρο» και τίθενται υπό την κριτική βάσανο του αναγνώστη του ΙΛΙΣΟΥ, και που σε καμία περίπτωση δεν διεκδικούν το αλάθητο, είναι ένα σχετικό δημοσίευμα που διάβασα στις φιλόξενες στήλες του περιδικού. Πριν όμως από τις σκέψεις μου αυτές, που αντιμετωπίζουν το θέμα από διαφορετική οπτική σκοπιά, και που ελπίζω ότι ίσως αποτελέσουν εφαλτήριο για προβληματι-

σμούς και γόνιμη διανοητική διεργασία, από την οποία προσδοκώ να αποκομίσω γνώση και γενικότερα οφέλη κι ελπίδα, που είναι ο βασικός λόγος για τὸ μικρὸ αὐτὸ πόνημα, θεώρησα σκόπιμο να προτάξω στοιχεῖα ἴσως φαινομενικῶς ἀσχετα, ἀδιάφορα, καθὼς και ὀρισμένες ἀπόψεις μεγάλων διανοητῶν, με μια ἐπισήμανση που νομίζω ὅτι πρέπει να τεθεῖ ἀπὸ την ἀρχή. Ὅτι δηλαδή, για τον θάνατο δεν ἔχουμε κάποιον που να πέθανε και να γύρισε για να μας πει τί συνάντησε «εκεί». Οι προθανάτιες ἐμπειρίες ἐπιτρέπουν μεν μια ἀφετηριακὴ προσπάθεια προσέγγισης ἀλλὰ ἀπέχουν, κατὰ την γνώμη μου, ἀπὸ το να προαχθῶν σε βεβαιότητα



ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ: Κατὰ το ἐτυμολογικὸ λεξικὸ: *Σταματάκον*, ἡ ἀφετηρία βρῖσκεται σε σάνσκριτικὴ ρίζα που σημαίνει σκοτεινός-κεκαλυμμένος-αποθνήσκει-εξαφανίστηκε. Με την θέση αὐτὴ συμφωνεῖ και ὁ Μπαμπινιώτης.

ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ. Ὁ Ὅμηρος ἔχει την ωραία σκέψη που θέλει τον Θάνατο ἀδελφὸ του Ὑπνου. (*Ιλιάδα* Ξ 231: «..εν Ὑπνω ξύμβλητο καισιγνήτω θανάτου= Κι ἐκεῖ ἀνταμώνει με του Θανάτου τον ἀδελφὸ, τον Ὑπνο»). Σε ἄλλο σημεῖο τον θέλει δίδυμο ἀδελφὸ του (*Ιλιάδα* Π 454και επ., 671 και επ). Τα χωρία αὐτὰ εἶναι σημειωτέον τα μοναδικὰ ὅπου Ὁμηρος προβάλλει τον Θάνατο ως πραγματικὸ πρόσωπο. Σε Ὀρφικὸ ὕμνο, ὁ Ὑπνος ὁμοίως χαρακτηρίζεται ἀδελφὸς του Θανάτου. Ὁ Ησίοδος στην *Θεογονία* του παρουσιάζει την νύκτα να γεννᾷ τον στυγερό Μόρο, την μαύρη Κήρα, τον Θάνατο, τον Ὑπνο, και πλήθος ονειρῶν. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ὅτι, κατὰ τον 7ο και 6ο αἰῶνα πΧ, οἱ Ἕλληνες προσπάθησαν να δείξουν με μύθους πως υπήρξαν θνητοὶ που προσπάθησαν να ἀπαλλαγῶν ἀπὸ την ἀναγκαιότητα του θανάτου (Τάνταλος κλπ. - Κ. Δαναλὴ Γκιολέ, *Εγκυκλ. Πάπυρος-Larousse-Britannica* ὑπὸ το λήμμα «Θάνατος»). Ὅπως φαίνεται, ὁ Θάνατος λατρεύονταν ως Θεὸς τόσο στην Αθήνα ὅσο και στην Σπάρτη, εἶναι ὁμως σχεδὸν ἀδύνατο

να έχουμε μια γενική ελληνική θεώρηση του Θανάτου, παρόλο που ο τρόπος αντιμετώπισής του από τους Έλληνες δεν διέφερε πολύ από τον τρόπο αντιμετώπισης από άλλους πολιτισμούς.

ΟΡΙΣΜΟΣ: Στην Ιατρική δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το πού τοποθετείται ο θάνατος. Ένας γενικός ορισμός είναι ότι, ως θάνατος, ορίζεται η οριστική παύση όλων των λειτουργιών που χαρακτηρίζουν την ζωή σε ένα ολοκληρωμένο ζωικό ή φυτικό άτομο (όχι κατ' ανάγκη ταυτόχρονη σε όλα τα τμήματα του ατόμου). Μέχρι σήμερα μηχανισμός θανάτου δεν βρέθηκε. Διατυπώθηκαν βεβαίως ορισμένες σχετικές απόψεις που δεν παρατίθενται. Έχει υποστηριχθεί ότι ο άνθρωπος γεννήθηκε αθάνατος και ότι αργότερα έγινε θνητός, ίσως από μια μετάλλαξη. Η Ιουδαϊκή παράδοση, όπως και άλλες, έχουν βεβαίως την δική τους εξήγηση που κείται πέρα όμως από κάθε προσπάθεια λογικής προσέγγισης.

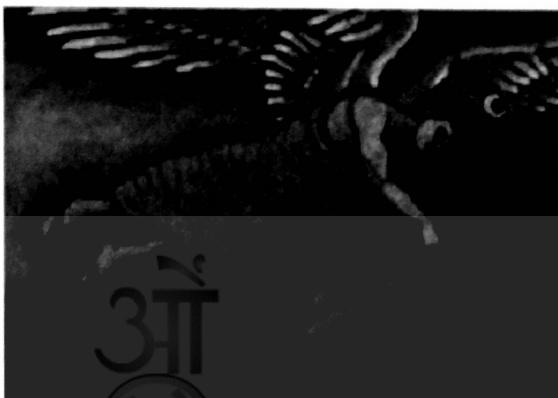
ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ – ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.

1. Απόψεις της συμβατικής επιστήμης: Κατά τον Jacob, οι δύο σπουδαιότερες εφευρέσεις είναι το σεξ και ο θάνατος. Κατά αυτόν, ο θάνατος αποτελεί συστατικό στοιχείο του συστήματος που έχει επιλεγεί στον ζωικό κόσμο και την εξέλιξή του. Κατά τον Elie Guerin, εκτός του ότι υπάρχει η κυτταρική φθορά, χωρίς τον θάνατο η εξέλιξη θα ήταν αδύνατη, δεν θα είχαμε αλλαγές. Ο Γερμανός βιολόγος και εκ των ιδρυτών της γενετικής επιστήμης, August Weissmann, γράφει: «Βλέπω τον θάνατο ως φαινόμενο προσαρμογής, γιατί μια άπειρη διάρκεια ζωής του ατόμου θα ήταν μια άκαρη πολυτέλεια. Τα χρησιμοποιημένα και φθαρμένα άτομα δεν έχουν καμία αξία επειδή παίρνουν την θέση των υγιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα με τις μέλισσες, όπου δολοφονούνται τα αρσενικά το φθινόπωρο και έχουμε την μακροζωία της βασίλισσας που φθάνει τα 5 χρόνια, ενώ οι εργάτριες δεν ζουν παρά λίγους μήνες.»

2. Οι εσωτεριστές, οι θεολόγοι, και γενικότερα οι αποκλίνοντες λιγότερο η περισσότερο από την λεγόμενη συμβατική επιστήμη, διατυπώνουν ενδιαφέρουσες απόψεις

Κατά τον Κρισναμούρτι, ο θάνατος είναι μεγάλη πράξη καθάρσης (αποφυγή εκφυλισμού), «το να κινείται κανείς με βάση ένα πρότυπο δημιουργεί μια συνοχή, και αυτή η συνοχή είναι μέρος διαδικασίας που εκφυλίζει τον άνθρωπο. Όταν διαλυθεί μια τέτοια συνοχή, κάτι καινούργιο μπορεί να προκύψει». Ο ίδιος, στο ημερολόγιό του που δημοσιεύθηκε το 1982 και θεωρήθηκε το πιο δημοφιλές

του βιβλίου, και ειδικότερα στο τελευταίο μέρος του βιβλίου αυτού που για μερικούς θεωρείται το ωραιότερο, μιλάει για τον θάνατο Εκεί ο Κρισναμούρτι δεν δέχεται την ανάσταση («There is no resurrection, that is a



dogmatic belief/Δεν υπάρχει ανάσταση, πρόκειται για δογματική πίστη»). Την θεωρεί δεισιδαιμονία, μια δογματική πίστη. Για αυτόν, καθετί στην Γη ζει και πεθαίνει, και ο εκπαιδευτής πρέπει να κατανοήσει την σημασία και την αξιοπρέπεια του θανάτου, και τότε θα μπορέσει να μεταδώσει στον μαθητή του ότι το να πεθαίνεις δεν είναι κάτι για το οποίο πρέπει να φοβούμαστε, γιατί είναι τμήμα της ζωής μας. Ότι πρέπει να σκεφτόμαστε τον θάνατο όχι μόνον στο τέλος αλλά κάθε μέρα, και ότι έτσι θα αποκτήσουμε μια εξαιρετική αίσθηση της απεραντοσύνης.

Η Elisabeth Kubler-Ross βλέπει τον θάνατο σαν σκαλοπάτι προς την άνοδο. Στο βιβλίο της: *La mort*/● *Θάνατος*, ασχολείται όχι μόνον με τον θάνατο αυτόν καθ' εαυτόν, αλλά και με τις συνέπειες που η σκέψη του θανάτου δημιουργεί στον άνθρωπο. Γράφει λοιπόν ότι πρέπει να είμαστε έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε το άγνωστο για να βρούμε τον εαυτό μας, που είναι ο ύψιστος στόχος της ανάπτυξης, και ότι όποιος είναι σε θέση να αντιμετωπίσει και να κατανοήσει τον τελευταίο θάνατο, ίσως μπορέσει να αντιμετωπίσει παραγωγικά τις μεταβολές που επιφυλάσσει η ζωή. Συνεχίζοντας προτρέπει να μην φοβόμαστε τον θάνατο, να προσπαθούμε να ζήσουμε όσο βρισκόμαστε στην «ζωή», να απελευθερώσουμε το εσωτερικό μας είναι από τον πνευματικό θάνατο, και όντας έτοιμοι να πεθάνουμε κάθε στιγμή, να μην αφήνουμε να χάνεται άσκοπα ο χρόνος. Και συνεχίζει όπως την διαβάζουμε στο βιβλίο του Raymond Moody, *Ματιές στην αιωνιότητα*:

«Πάντα πίστευα ότι ο θάνατος αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εμπειρίες. Συνειδητοποιούμε πλέον ότι προκειμένου να ανακουφίσουμε κάποιον, δεν είναι απαραίτητο να τον θεραπεύσουμε (...). Ο θάνατος είναι κάτι τόσο φυσικό, όσο και η ζωή».

Ο Carra λέει ότι «η γέννηση και ο θάνατος αποτελούν ενσωματωμένες όψεις της ανακύκλωσης, της βασικής δηλαδή ιδιότητας που κάνει ένα σύστημα ζωντανό, και ότι είναι καθοριστικά στοιχεία της αυτό-οργάνωσης, είναι η ουσία της ζωής» Ο Teilhard de Chardin γράφει ότι ο θάνατος είναι βασικό εργαλείο της ζωής. Ο Rostand λέει: «Χωρίς τον θάνατο δεν θα υπήρχε άνθιση των πολυάριθμων μορφών ζωής» Ο L. Shlain δέχεται ότι «η ζωή, για να επιταχύνει την εξέλιξη της επινόησε τον έρωτα και τον θάνατο. Χωρίς τον έρωτα δεν μπορεί να υπάρξει ποικιλία και χωρίς τον θάνατο ήταν αδιανόητη η ατομικότητα» Ο Raymond Moody βλέπει τον θάνατο ως μια μετάβαση σε ένα άλλο επίπεδο ύπαρξης, «την μορφή της οποίας αγνοούμε ή τουλάχιστον δεν δικαιούμαστε να (αποπειραθούμε να) την περιγράψουμε»

Αν στηριχθούμε στις προθανάτιες εμπειρίες, όπως αυτές που περιγράφονται στο βιβλίο του: *Life after Life/Ζωή μετά την Ζωή*, η άλλη αυτή ύπαρξη θα είναι μια ύπαρξη γαλήνης και ευδαιμονίας. Εκείνοι που «επανήλθαν» στην ζωή, όπως αφηγήθηκαν στον συγγραφέα, εκτός άλλων είχαν αποβάλει οριστικώς τον φόβο του θανάτου. Για τους αστροφυσικούς: Δανέζη και Θεοδοσίου, «θάνατος σημαίνει το πέρασμα από το μη υπάρχον αλλά αισθητό, στο μη αισθητό αλλά υπάρχον. Είναι μια αλλαγή κατάστασης και όχι η κατάργηση της ίδιας κατάστασης. Μέσα στο κόσμο των ανθρώπινων ψευδαισθήσεων, αυτό που θεωρούμε ως γέννηση, εξέλιξη ή θάνατο, δεν είναι παρά μια διαδικασία εμφάνισης, εξέλιξης και φθοράς της ύλης».

Πολυάριθμες μυστικιστικές απόψεις βλέπουν την γέννηση και τον θάνατο ως φάσεις αέναων ανακυκλώσεων, που αντιπροσωπεύουν την αδιάκοπη αυτό-ανανέωση, το χαρακτηριστικό του χορού της ζωής. Άλλες απόψεις δίνουν έμφαση στα παλμικά πρότυπα που τα αναφέρουν σαν «άυλες» ενέργειες, και πολλές από αυτές περιγράφουν την ολονομική φύση της πραγματικότητας, την ύπαρξη τού όλου μέσα στον καθένα, και του καθενός μέσα στο όλο, με παραβολές παρομοιώσεις και ποιητικά σχήματα. Η Χριστιανική θρησκεία θέλει τον θάνατο ως έσχατο εχθρό που θα εξαιρεφθεί υπό προϋποθέσεις: «Δει γαρ αυτόν βασιλεύειν άχρις ου αν θη πάντας τους εχθρούς υπό τους πόδας αυτού. Έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος». Κατά την πατερική διδασκαλία, ο θάνατος επιβλήθηκε από τον Θεό στον άνθρωπο «ίνα μη το κακόν αθάνατον γένηται».

Γενικότερα, η Ιουδαϊκή παράδοση, που αντιγράφει σε πολλά σημεία προγενέστερους μύθους, θέλει τον θάνατο ως αποτέλεσμα, συ-

νέπεια ή τιμωρία εξαιτίας μιας ανυπακοής που συνιστά το προπατορικό αμάρτημα. Έτσι ο Απόστολος Παύλος λέει: «Δια τούτο ώσπερ δι' ενός ανθρώπου η αμαρτία εις τον κόσμον εισήλθε, και διά της αμαρτίας ο θάνατος, και ούτως εις πάντας ανθρώπους ο θάνατος διήλθεν εφ' ω πάντες ήμαρτο»,

3. Κατά τον Hoyle, στο Σύμπαν ο θάνατος των άστρων βοηθά σε μια πορεία, μια εξέλιξη από το απλούστερο στο πολυπλοκότερο που είναι και χαρακτηριστικό της «ζωής» (η δόμηση όλο και πολυπλοκότερων μορφών). Τα άστρα, μετά από μια περίοδο «ζωής» χάνουν ενέργεια, ακολουθεί η ψύξη (όταν η μάζα είναι μεγάλη), μετά η έκρηξη με τους υπερκαινοφανείς αστέρες, και τέλος η δημιουργία νέου αστέρα συνθετότερου, αποτελούμενου από άτομα των οποίων οι πυρήνες έχουν περισσότερα πρωτόνια και νετρόνια. Στο σημείο αυτό τοποθετείται ίσως συστηματικά και η μετενσάρκωση, για αυτούς βεβαίως που την παραδέχονται. Για αυτούς, σκοπός της επίγειας ζωής είναι η τελειοποίηση του ανθρώπου, και η τελειοποίηση αυτή επιτυγχάνεται με την συσσώρευση πείρας μέσω του κύκλου των διαδοχικών μετενσαρκώσεων. Σκοπός του Σύμπαντος, θέλημα του Θεού, είναι η τελειοποίηση αυτή (και όχι η τιμωρία του ανθρώπου για μια αποτυχημένη επίγεια πορεία) που βοηθά το Σύμπαν.

Στην Θιβετανική *Βίβλο των Νεκρών* διαβάζουμε πως «ο αφύπτιστος άνθρωπος συναντά τον ένα θάνατο μετά τον άλλο, ασταμάτητα» Με την μετενσάρκωση, η «ψυχή» με την εμπειρία που αποκομίζει από το ταξίδι που λέγεται «επίγεια» ζωή, εμπλουτίζει την ατομικότητα και είναι θεμιτό να προχωρήσει κανείς περισσότερο, προσθέτοντας ότι έτσι εμπλουτίζεται η παγκόσμια ψυχή, εμπλουτίζεται με πείρα το Σύμπαν. Δηλαδή, ότι επιτυγχάνεται στον λεγόμενο άβιο κόσμο με τον «θάνατο» των άστρων, επιτυγχάνεται στον λεγόμενο «έμβιο» κόσμο με την μετενσάρκωση. Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε βελτίωση του ανθρώπου (και του Σύμπαντος) και δικαιολογείται η ανθρώπινη ύπαρξη, η παρουσία του ανθρώπου.

Η ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.

1.-Για μερικούς, η σκέψη του θανάτου συνιστά τροχοπέδη για δραστηριότητες πραγματικά ωφέλιμες για όλους μας. «Η ζωή φτωχάινει και δεν έχει ενδιαφέρον, όταν οι άνθρωποι δεν ρισκοκινδυνεύουν το ανώτατο τίμημα στα παιχνίδια της ζωής: δηλαδή την ίδια την ζωή. Η συναισθηματική ζωή, η αφόρητη ένταση του πένθους, μας κάνουν απρόθυμους να αναζητήσουμε κάτι επικίνδυνο», γράφει ο Freud.

2.-Υπάρχει όμως και άλλη άποψη. Καταρχάς ο σοφός άνθρωπος, όπως είπε ο Spinoza, σκέπτεται την ζωή και όχι τον θάνατο. Αλλά δεν είναι μόνον αυτό. Και για την αντίθετη περίπτωση μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι η σκέψη του θανάτου, που τον βλέπει να πλησιάζει, ωθεί τον άνθρωπο σε μια αυξημένη δραστηριότητα, σε μια διαδικασία επίστευσης (χωρίς όμως άγχος, απλώς με επίγνωση ότι ο χρόνος είναι πολύτιμος) για την ολοκλήρωση ενός έργου. Αν η σκέψη αυτή έλειπε, θα τον χαρακτήριζε μια επικίνδυνη αναβλητικότητα και ραθυμία. Ο Hans Jonas γράφει σχετικώς:

«Όσον αφορά στην θνητότητά μας, ως τέτοια, η διάνοιά μας δεν μπορεί να φιλονικήσει με την δημιουργία για αυτήν, χωρίς να αρνηθεί την ίδια την ζωή. Όσον αφορά στον καθένα μας, η γνώση ότι η διαμονή μας εδώ θα είναι σύντομη, και ότι τα όρια που έχουν τεθεί στην αναμενόμενη διάρκεια ζωής δεν είναι διαπραγματεύσιμα, θα μπορούσε να είναι ακόμη και αναγκαία, ως παρότρυνση, να μετρούμε τις μέρες μας, έτσι ώστε να μετρούν από μόνες τους» – δηλαδή σε μια αυξημένη δραστηριότητα που, σημειωτέον, παρατηρείται στην Φύση. Έτσι, μερικοί οργανισμοί πεθαίνουν σε έναν παροξυσμό αναπαραγωγικής δραστηριότητας.

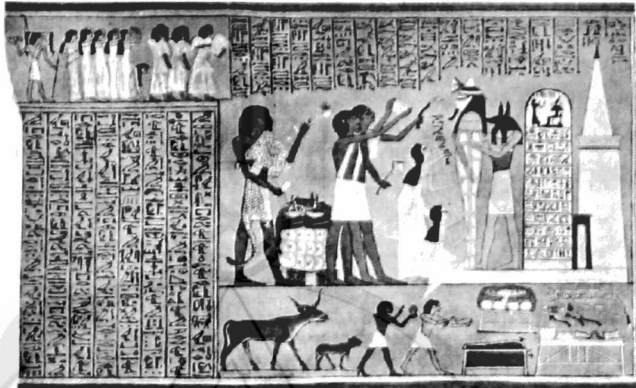
Φυτά που φύονται σε φτωχό έδαφος ή σε μια περίοδο ανομβρίας, ανθίζουν και καρπίζουν νωρίτερα από το κανονικό, σε μια ύστατη προσπάθεια να δώσουν απογόνους για την συνέχιση της γενεάς, για την συνέχιση της ζωής. Ανάμεσα στους νέους αυτούς τύπους (=απογόνους) μπορεί να υπάρχουν τέτοιοι, που να μπορούν να επιβιώσουν σε συνθήκες οι οποίες ήταν εχθρικές για τους γονικούς οργανισμούς. Με τον τρόπο αυτό η Φύση, σε μια ιδιότυπη σκυταλοδρομία, ανοίγει τον δρόμο για ανανέωση, τον δρόμο της συνέχειας της ζωής που έτσι εμφανίζεται, όπως πιο πάνω γράφουμε, αθάνατη. Θα προσθέσουμε ότι μια ζωή χωρίς τέλος θα δημιουργούσε πρακτικά προβλήματα, θα οδηγούσε σε μια κόπωση.

Σε μερικές περιπτώσεις παρατηρούμε μια «δολοφονική» επίσπευση του θανάτου. Όπως παρατηρεί ο Barbault, το αρσενικό λιοντάρι θανατώνει μερικές φορές τα μικρά λιονταράκια της αγέλης που «κερδίζει», γιατί με την παιδοκτονία αυτή το θηλυκό που απαλλάσσεται του θηλασμού, μπαίνει σε κατάσταση αναπαραγωγής, και επομένως το αρσενικό μπορεί να προσδοκά την συνεύρεση. Ο Ε. Παπανούτσος γράφει:

«Άλλο το δέος εμπρός στο μυστήριο του θανάτου και άλλο ο φόβος του θανάτου (...), ο φρόνιμος άνθρωπος δεν τρέμει τον θάνατο,

ο σοφός έχει προετοιμαστεί και τον περιμένει (...), ο πανικός μπροστά στον θάνατο ευτελίζει την ζωή, η παραδοχή του θανάτου (...) μεγάλη νίκη τού ανθρώπου» Ο Arthur Koestler, στο: *Ένα Φάντασμα στην Μηχανή*, γράφει ότι η «ανακάλυψη του θανάτου ξεκινάει από τον νέο εγκέφαλο, η δε άρνησή του από τον παλαιό εγκέφαλο.

Το ένστικτο παίρνει την ύπαρξη σαν δεδομένη και την υπερασπίζεται έναντι των απειλών, με τον θυμό και τον φόβο. Αλλά δεν μπορεί να συλλάβει την αλλαγή



της σε μη ύπαρξη. Αυτή ή άρνηση είναι ένα από τα leitmotiv (επανερχόμενα θέματα) της ιστορίας και διαιωνίζει την σύγκρουση ανάμεσα σε πίστη και λογική (...). Η ανακάλυψη του θανάτου από την νόηση και η απόρριψή του από το ένστικτο έγινε ένα παράδειγμα του διχασμένου νου». Ο δε Einstein είπε: «Η ύψιστη γνώση είναι η γνώση του θανάτου, γιατί πρέπει με την ζωή σου να πληρώσεις για να την αποκτήσεις».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ: Ο επιεικής και ανεκτικός αναγνώστης του ΙΛΙΣΟΥ, θαμιο επιτρέψει την παράθεση ορισμένων επιστημονικών παραδοχών και θεωριών, καθώς και ορισμένων «αυθαίρετων» σκέψεων και ορισμένων εξομολογήσεων.

1- Ο γράφων δεν έχει προσωπική εμπειρία από προηγούμενες ζωές, ούτε έχει βιώσει παραθανάτιες εμπειρίες. Αυτό δεν σημαίνει ότι υποστηρίζει πως δικαιούται κανείς να μείνει αδιάφορος σε σχετικές αφηγήσεις προσώπων που έζησαν τέτοιες εμπειρίες. Μπορεί ασφαλώς κάτι να σημαίνουν. Έχει ζήσει μερικά φαινόμενα που είναι το αντικείμενο της παραψυχολογίας (όπως λχ. το φαινόμενο déjà vu ή τα προφητικά όνειρα) και δέχεται ως αληθείς ανακοινώσεις από φίλους που θεωρεί αξιόπιστους, αλλά και που είναι καταγραμμένες σε βιβλία για αστρικά ταξίδια, και που όλα αυτά το ολιγότερο δείχνουν ότι ίσως κάτι άλλο υπάρχει, κάτι που η συμβατική

επιστήμη και η κοινή λογική δεν μπορούν να ερμηνεύσουν και να αποδεχθούν.

2.- Φυσικοί επιστήμονες δέχονται όλο και περισσότερο ότι η προσπέλαση προς την γνώση μπορεί να γίνει και με τρόπο έξω από την λογική, όπως λχ. η διαίσθηση και η ενόραση. Ασφαλώς ο μυστικισμός έχει εδώ την θέση του, με πολύ μεγάλο στόχο την προσέγγιση με την μεγάλη Αλήθεια. Επιστήμονες υποστηρίζουν ότι η συνείδηση πιθανόν να εδράζεται κα έξω από τον εγκέφαλο.

3.-Μπορεί να θεωρηθεί ως γενικώς αποδεκτό ότι η συνολική ενέργεια που υπάρχει στο σύμπαν είναι σταθερή. Άρα, δεν καταστρέφεται. Υπενθυμίζουμε την σχετική επιστημονική παραδοχή ότι η ενεργειακή πυκνότητα, λόγω κοσμολογικής σταθεράς, παραμένει αμετάβλητη καθ' όλη την διάρκεια της ιστορίας του Σύμπαντος. Μια ισοδύναμη διατύπωση είναι ότι στο Σύμπαν η ενέργεια απλώς μετασχηματίζεται. Η παρατήρηση αυτή μας δίνει το δικαίωμα να υποστηρίξουμε πως η ζωτική δύναμη, η vis vitalis, η ψυχή, δεν μπορεί να εξαφανίζεται μαζί με εκείνην του φυσικού σώματος. Άλλο θέμα, βεβαίως, η επιβίωση της προσωπικότητας, για την οποία επιβίωση είναι θεμιτές αρκετές αμφιβολίες, όπως κατά την γνώμη μου διαλαμβάνει και η θεωρία της μετενσάρκωσης με την διάκριση μεταξύ ατομικότητας και προσωπικότητας.

4.- Ο ανθρώπινος νους, για μερικούς με μια ασυνείδητη από ψυχολογική ασφαλώς προσπάθεια για οικονομία δυνάμεων, επιθυμεί και αναζητεί μια ενότητα που να περιλαμβάνει και το υλικό και το μη υλικό Σύμπαν (αν νοείται τέτοια διάκριση). Είναι η θεωρία του ενισμού, Σε ένα τέτοιο Σύμπαν, ο άνθρωπος θα αποτελούσε αναπόσπαστο και ομοούσιο τμήμα του, και από απλός παρατηρητής και καταγραφέας θα ήταν συμμετέχων και συνυπεύθυνος στο γίνεσθαι, τουλάχιστον από ηθικής πλευράς. Και η συμμετοχή του αυτή θα συνεχίζονταν με άλλη μορφή, σε άλλη συχνότητα, μετά τον θάνατο του φυσικού του σώματος. Η παραδοχή μιας τέτοιας άποψης που οδηγεί στην παραδοχή μιας ιδιότυπης αθανασίας, επιβάλλει στον άνθρωπο να ετοιμάζεται από πριν για το μελλοντικό αυτό στάδιο, προετοιμαζόμενος από την πορεία του στα γήινα προς τα συμπαντικά. Επί πλέον, η άποψη αυτή να μην αποκλείει την εξαφάνιση της προσωπικότητας, εγκαθιδρύει όμως, μετά την εξαφάνιση και διάλυσή της και δέχεται την συνέχιση μιας πορείας σε διαφορετικές περιοχές, με διαφορετικό ένδυμα, με διαφορετική συχνότητα. Δεν

διακόπτεται μια πορεία, αλλά συνεχίζεται με διαφορετικό τρόπο. Έτσι προσεγγίζουμε καλύτερα τον Ευριπίδη, που στον *Γοργία* του Πλάτωνα λέγει: «Τις δε οίδεν ει το ζην μεν εστίν κατθανείν, το δε κατθανείν ζην;»

5.- Το επίγειο ταξίδι που λέγεται ζωή είναι πολύτιμο για τον άνθρωπο, για το Σύμπαν, για τον Θεό. Όσο είμαστε ζωντανοί, πρέπει να παράγουμε όσο γίνεται περισσότερο έργο σε αρμονία με το Μεγάλο Σχέδιο. Και συνακόλουθα, κάθε προσπάθεια να ζήσουμε περισσότερο συνειδητά και σωστά είναι όχι απλώς θεμιτή, αλλά και επιβεβλημένη. Κάθε άνθρωπος είναι μια ελπίδα, και την ελπίδα αυτή δεν δικαιούται κανείς μας να προσπαθήσει να εξαφανίσει ή να μειώσει. Το δώρο που μας δόθηκε (η ζωή με τις ικανότητες καθενός μας) πρέπει να το διαχειριζόμαστε με ταπεινότητα, ευλάβεια, υπευθυνότητα, ευγνωμοσύνη και σοφία. Να το αξιοποιήσουμε για το σύνολο και να το διαβιβάσουμε. Να κατανοήσουμε το γιατί μας δόθηκε.

6.- Ο γράφων έχει την βαθειά και αμετακίνητη πεποίθηση ότι ο φόβος του θανάτου πρέπει να φύγει από το νου του ανθρώπου. Όχι αγωνία για τον θάνατο, αλλά αγωνία μήπως δεν πράξουμε το χρέος. Και αυτά πέρα από το φόβο μιας τιμωρίας, πέρα από την προσδοκία μιας επιβράβευσης που θα έλθει «απέξω». «Μη δια φόβον αλλά δια το δέον», όπως έλεγε ο Δημόκριτος, και να θυμόμαστε ότι η ζωή στο σύνολό της είναι αθάνατη. Το επίγειο τμήμα της είναι μια σκυτάλη σε ένα αγώνισμα που κάποιος, πεθαίνοντας, την παραδίδει σε κάποιον άλλο, ή σε κάτι άλλο.



Παρακαλούνται όλα τα μέλη της Θ.Ε. εν Ελλάδι να μεριμνούν για την τακτική εξόφληση της ετήσιας συνδρομής τους, η οποία είναι άκρως σημαντική και απαραίτητη για την αντιμετώπιση των λειτουργικών εξόδων, και την οποία μπορείτε να καταβάλλετε τμηματικά στα γραφεία μας (40ευρώ για το 2014 και 50ευρώ από το 2015/βλ. απόφ. Γ.Σ. 23/11/2014) ή με επώνυμη κατάθεση στον λογαριασμό τραπεζής (βλ. σελ. 63).



Τα Στοιχεία της Αλχημείας

Ron Wallwork

(Επιστημονικός συνεργάτης του ηλεκτρονικού περιοδικού:

Theosophy Ezine)

(Ιούνιος 2011, μτφρ: Ιφιγένεια Κασταμονίτη)

Επέτρεψαν στον Απολλώνιο να κάνει ερωτήσεις, και εκείνος τους ρώτησε από τί πίστευαν ότι συντίθεται ο κόσμος. «Από στοιχεία» απάντησαν. «Τέσσερα είναι αυτά;» ρώτησε πάλι. «Όχι τέσσερα», είπε ο Ίαρχος, «αλλά πέντε». «Με ποιο τρόπο θα μπορούσε να υπάρχει ένα πέμπτο στοιχείο μαζί με το ύδωρ, τον αέρα, την γη και το πυρ;» ρώτησε για άλλη μια φορά. «Υπάρχει ο αιθήρ», του απάντησε, «τον οποίο θα πρέπει να θεωρούμε ως εκείνο το στοιχείο από το οποίο αποτελούνται τα σώματα των θεών. Διότι, όπως όλοι οι θνητοί εισπνέουν τον αέρα, έτσι οι αθάνατες και θείες φύσεις εισπνέουν τον αιθέρα».

Ο Απολλώνιος ρώτησε τότε ποιο εμφανίστηκε πρώτο μεταξύ των στοιχείων και ο Ίαρχος απάντησε: «Εμφανίστηκαν όλα ταυτόχρονα, διότι τα ζώντα όντα δεν γεννιούνται τμηματικά». «Δηλαδή, θα πρέπει να θεωρήσω το σύμπαν ως ένα ζωντανό

ον;» απόρησε ο Απολλώνιος. «Ναι», του απάντησαν, «εάν κατέχεις επαρκή σχετική γνώση δεδομένου ότι από αυτό γεννιούνται όλα τα όντα» (Φιλόστρατος: *Η Ζωή του Απολλώνιου Τυανέα*).

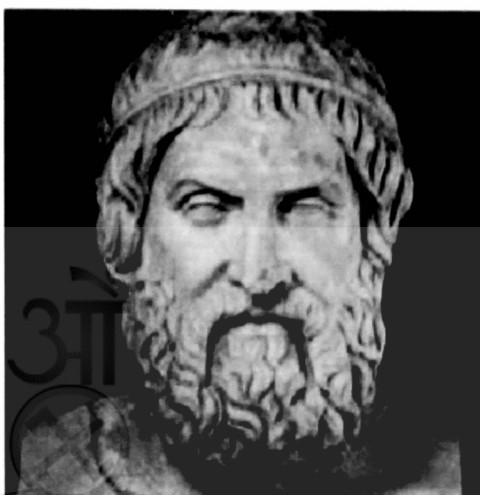
Η σύγχρονη επιστήμη δηλώνει ότι υπάρχουν 94 στοιχεία, αλλά εάν συμπεριλάβουμε σε αυτά και τα συνθετικά, δηλαδή εκείνα που έχει συνθέσει ο άνθρωπος, τότε έχουμε 118 στοιχεία έως σήμερα. Το στοιχείο 118 είναι γνωστό ως Ununoctium(*) επειδή δεν του έχει δοθεί ακόμη άλλο όνομα. Αυτά τα υπέρ συνθετικά στοιχεία είναι εξαιρετικά ασταθή και η ζωή τους διαρκεί λιγότερο από ένα χιλιοστό του δευτερολέπτου, προτού αποσυντεθούν στα ελαφρύτερα συστατικά τους. Δεν είναι επικτό να τοποθετηθούν σε δοκιμαστικό σωλήνα.

Αυτή είναι η αληθινή φυσική Αλχημεία που σήμερα αποκαλείται «Πυρηνοσύνθεση» και

«Μεταστοιχειώση των Στοιχειών», και πρόκειται για μια συνήθη διαδικασία που χρησιμοποιείται στα ερευνητικά κέντρα όλου του κόσμου. Εάν κάποιος θελήσει να εξάγει Χρυσό από τον Μόλυβδο, θα πρέπει να αφαιρέσει τρία μόνο πρωτόνια από τον πυρήνα καθενός από τα άτομα του Μολύβδου, και έτσι να ολοκληρώσει επιτυχώς, πράγματι, την αναζήτηση τόσων αιώνων. Εδώ όμως έγκειται ένα πρόβλημα.

Τα άτομα του Μολύβδου είναι μεγαλύτερα από εκείνα του Χρυσού. Για τον λόγο αυτό, μια τέτοιου είδους μεταστοιχειώση στην σύγχρονη Αλχημεία καθίσταται εφικτή μόνο όταν κανείς βομβαρδίζει ένα στοιχείο με κάποιο άλλο ελαφρύτερο και εάν, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, ορισμένα από τα άτομα του δεύτερου απορροφήσουν τα άτομα του πρώτου, έτσι ώστε να διαμορφωθεί ένα νέο βαρύτερο στοιχείο.

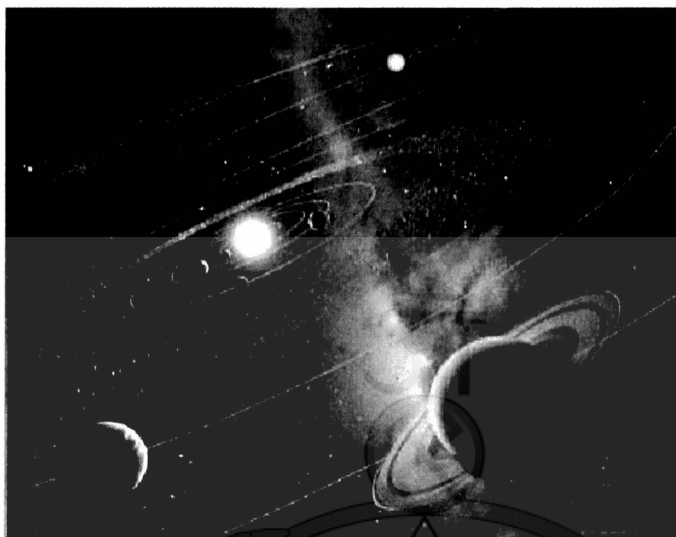
Το μεγάλο μυστικό της Αλχημείας είναι ότι μπορούμε να προσθέτουμε τα στοιχεία το ένα στο άλλο και να συνθέτουμε νέα που φέρουν μεγαλύτερο ατομικό αριθμό. Βέβαια, θα ήταν πολύ δύσκολο να αφαιρέσουμε τα πρωτόνια που συνδέουν τα επι-



Απολλώνιος Τυανεύς

μέρους παράγωγα των πυρηνικών αντιδραστήρων με τις ατομικές βόμβες, δεδομένου ότι κάτι τέτοιο θα ήταν μια διαδικασία που θα προκαλούσε μεγάλη «ακαταστασία».

Κατά παράξενο τρόπο, η Αλχημική διαδικασία της Φύσης είναι ίδια ακριβώς. Το μεγαλύτερο τμήμα του Σύμπαντος συντίθεται από Υδρογόνο και Ήλιο, ενώ όλα τα βαρύτερα στοιχεία παράγονται μόνο κατά την αστρική πυρηνοσύνθεση, καθώς και εκείνη των υπερκαινοφανιών. (Είμαστε αστερόσκονη). Είναι πολύ ενδιαφέρον το γεγονός ότι, τα στοιχεία που υφίστανται σε μεγαλύτερη αφθονία στο Σύμπαν –μετά το Υδρογόνο και το Ήλιο– είναι το Οξυγόνο και ο Άνθρακας, τα οποία συνιστούν τα δομικά υλικά της οργα-



δρούμε. Το ΠΥΡ είναι ο ακτινοβόλος Ήλιος (Ζεός) που συντηρεί την ζωτική ενέργεια και την θερμότητα της ζωής. Ο ΑΗΡ είναι η πνοή της ζωής, ο ενδιαμέσος παράγοντας, και

νικής ζωής. Φυσικά, οι αρχαίοι λαοί δεν μιλούσαν για τα ατομικά στοιχεία αλλά για κάτι πολύ βαθύτερο. Ο Εμπεδοκλής τα αποκαλούσε ριζώματα – τα τέσσερα Ριζώματα. Ας αναλογιστούμε τις τετραπλές Ρίζες όλων των πραγμάτων:

Η ζωοδότρα Ήρα, ο Άδης (Αΐδωνεύς), ο λαμπερός Ζεός και η Νέσις (η Περσεφόνη) που «δακρύνοντας, θνητό κρουνό γεμίζει» (Περί Φύσεως, απ. 6). Αυτοί συνιστούν τις ριζικές όψεις της εκδήλωσης της ζωής. Η ΓΗ είναι ο ζων υμένας (Ήρα), το πεδίο επί του οποίου

το ΥΔΩΡ είναι το όχημα της ζωής (χωρίς το νερό δεν μπορεί να υπάρξει οργανική ζωή).

Κατά αυτόν τον τρόπο έχουμε την στεριά, την θάλασσα, τον ουρανό και τον ήλιο. Αλλά, όπως είπε ο Ίαρχος, υπάρχει και ο Αιθήρ: η πεμπτουσία, το αστρικό/αιθερικό υλικό «από το οποίο αποτελούνται τα σώματα των θεών», και το οποίο συνιστά μέσον διασύνδεσης και συνδυασμού των τεσσάρων ριζωμάτων, έτσι ώστε να δημιουργηθούν μορφές. Δεν υφίσταται νεκρή ύλη στο Σύμπαν. Το Σύμπαν είναι ένα ζωντανό ον.

(*) (Σημ. ΜΙΣΟΥ) Το *Ununoctium* που ανακαλύφθηκε το 2006, είναι η προσωρινή ονομασία του υπερβαρέως χημικού στοιχείου με ατομικό αριθμό 118, το οποίο συμβολίζεται προς το παρόν με τα λατινικά γράμματα: *Uuo* (Wikipedia).

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΟΜΙΛΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΣΟΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Είσοδος Ώρα 8:00 μμ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

- Πέμπτη 2, ΑΜΜΩΝΙΟΣ ΣΑΚΑΣ. Κυριακή Αντωνίου: Η Δημιουργία
Παρασκευή 3, ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ. Γιάννης Κυριακάκος:
Ζωή και Θάνατος – Στοχασμός και χρόνος
Δευτέρα 6, ΑΘΗΝΑ. Δημήτριος Μοσχάτος: Φυσικές Εορτές
Δευτέρα 20, ΑΘΗΝΑ. Γεώργιος Μαριάκης: Το Κάρμα
Τρίτη 21, ΗΛΙΟΣ. Εισήγηση/συζήτηση θεοσοφικού θέματος
(εργασίες μόνο για μέλη)(*)
Πέμπτη 23, ΑΜΜΩΝΙΟΣ ΣΑΚΑΣ. Κυριακή Αντωνίου: Η Αγάπη
Παρασκευή 24, ΑΛΚΥΩΝ. Γιώργος Γιανναδάκης: Η καταγωγή του Κακού
Τρίτη 28, ΟΡΦΕΥΣ. Εισήγηση/συζήτηση θεοσοφικού θέματος
Πέμπτη 30, ΑΡΤΕΜΙΣ. Εσωτερικός Κύκλος (εργασίες μόνο για μέλη)

() Τα μέλη των στοών ΗΛΙΟΣ και ΟΡΦΕΥΣ συναποφασίζουν
σε κάθε συνάντησή τους το προς συζήτηση θέμα της επόμενης συνάντησης*

ΜΑΪΟΣ

- Δευτέρα 4, ΑΘΗΝΑ. Αντώνιος Παπανδρέου: Η Ατραπός του Γνωστικού
Τρίτη 5, ΗΛΙΟΣ. Εισήγηση/συζήτηση θεοσοφικού θέματος
(εργασίες μόνο για μέλη)
Πέμπτη 7, ΑΜΜΩΝΙΟΣ ΣΑΚΑΣ. Γιώργος Γιανναδάκης:
Οι Δοξασίες των Γνωστικών (μέρος 1ον)
Παρασκευή 8, ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ. ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΛΕΥΚΟΥ ΛΩΤΟΥ
Τρίτη 12, ΟΡΦΕΥΣ. Εισήγηση/συζήτηση θεοσοφικού θέματος
Πέμπτη 14, ΑΡΤΕΜΙΣ. Εσωτερικός Κύκλος (εργασίες μόνο για μέλη)
Παρασκευή 15, ΑΛΚΥΩΝ. Ρένα Κεφαλούδη: Τί είναι Θρησκεία;
Δευτέρα 18, ΑΘΗΝΑ. Ρένα Κεφαλούδη: Ο Διόνυσος ζει
Τρίτη 19, ΗΛΙΟΣ. Εισήγηση/συζήτηση θεοσοφικού θέματος

- Πέμπτη 21, ΑΜΜΩΝΙΟΣ ΣΑΚΑΣ. Γιώργος Γιανναδάκης:
Οι Δοξασίες των Γνωστικών (μέρος 2ον)
- Παρασκευή 22, ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ. Νίκος Ρούσσης: Φυσική Μαγεία
- Τρίτη 26, ΟΡΦΕΥΣ. Εισήγηση/συζήτηση θεοσοφικού θέματος
- Πέμπτη 28, ΑΜΜΩΝΙΟΣ ΣΑΚΑΣ. Κυριακή Αντωνίου: Ο Άνθρωπος
- Παρασκευή 29, ΑΛΚΥΩΝ. Νίκος Τσεκούρας: Ελευθερία

ΙΟΥΝΙΟΣ

- Τρίτη 2, ΗΛΙΟΣ. Εισήγηση/συζήτηση θεοσοφικού θέματος
(εργασίες μόνο για μέλη)
- Πέμπτη 4, ΑΜΜΩΝΙΟΣ ΣΑΚΑΣ. Γιώργος Γιανναδάκης:
Οι Δοξασίες των Γνωστικών (μέρος 3ον)
- Παρασκευή 5, ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ. Σωτήρης Νικολακόπουλος:
Σύγχρονα Μυστήρια
- Δευτέρα 8, ΑΘΗΝΑ. Μάρκος Αλαφούζος:
Η Κλίμακα της Πνευματικής Ανόδου
- Παρασκευή 12, ΑΛΚΥΩΝ. Γιώργος Αρώνης:
Ένας οδηγός στην Βουδιστική Ατραπό της Αφύπνισης

ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«ΜΙΝΩΣ» – «ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ» (κοινές εργασίες)

ΑΠΡΙΛΙΟΣ – Ψυχικές και αυτοάμυνα

ΜΑΪΟΣ – Ενέργεια και Διατροφή

ΙΟΥΝΙΟΣ – Αλχημεία



Μεταξύ μας

ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΜΑΣ

Τα Γραφεία του «ΙΛΙΣΟΥ»
Βουκουρεστίου 25, α' όροφος, είναι
ανοικτά Δευτέρα, Τρίτη, Πέμπτη
και Παρασκευή από 19.30 - 21.30μμ

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥ ΙΛΙΣΟΥ

Κεφαλλονιά, Γ. Διαμαντάτος,
τηλ. 6944331000

Βόλος, Γ. Κουκουβίνος,
τηλ. 6946146763

Κρήτη, Στ. Βασιλάκης,
τηλ. 6937005048

Τρίκαλα, Στ. Λιγάτσικας,
τηλ. 6977679184/

Πάτρα, Σ. Ιγγλέσης,
τηλ. 6944907479

Θράκη, Γ. Τρανοπούλου,
τηλ. 6976488448

Κύπρος, Θεόδωρος Σάρδος,
τηλ. 00035199353528

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ-ΔΩΡΕΕΣ

Παρακαλούμε όπως αποστέλλε-
τε με ταχυδρομική επιταγή προς:
Περιοδικό « **Ι Λ Ι Σ ● Σ** »
ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ 25, 106,71 Αθήνα.

Επίσης, με επώνυμη κατάθεση
στον λογ/σμό ALPHA BANK:

**IBAN GR30 0140 8340
8340 0200 2000 107**



Τα άρθρα που δημοσιεύονται στο περιοδικό ΙΛΙΣΟΣ,
φέρουν την ευθύνη των αρθρογράφων για το περιεχό-
μενό τους και δεν λογοκρίνονται ούτε απηχούν απα-
ραιτήτως τις απόψεις του περιοδικού.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ
ΑΠΟ ΤΙΣ ΘΕΟΣΟΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ:

(Έκπτωση για μέλη και συνδρομητές εντός παρενθέσεως)

Στα Πόδια του Διδασκάλου - Κρισναμούρτι.....	5€	
Η Εξέλιξη της Μορφής και της Ζωής - Άννη Μπέξαντ..	10€	(-5)
Προσέγγιση στην Πραγματικότητα - N. Sri Ram	8€	
Οι Βαθύτερες Όψεις της Ζωής - N. Sri Ram	8€	
Επιλογή Ιλισού - τόμος 1959-61, τόμος 1962-65, τόμος 1966-79, ετήσιοι 1973, 74, 75, 76, 78, τόμος 1991, 92, 93, 94	12€	(-2)
Μεμονωμένα τεύχη Ιλισού 1976-99	1€	
Μεμονωμένη τεύχη Ιλισού 2000-2009.....	2€	
Μεμονωμένα τεύχη Ιλισού 2010 -	3€	
Το Κλειδί της Θεοσοφίας - Έλενα Π. Μπλαβάτσικυ	18€	(-3)
Η Φωνή της Σιγής - Έλενα Π. Μπλαβάτσικυ	10€	(-2)
Αόρατοι Βοηθοί - C. W. Leadbeater.....	14€	(-2)
Σ' Εκείνους που Πενθούν. - C. W. Leadbeater	8€	
Οι Επτά Κοσμικές Ακτίνες - Ernest Wood	14€	(-2)
Το Φως της Ασίας - Sir Edwin Arnold	14€	(-6)
Γιόγκα και Αποκρυφισμός - Έλενα Π. Μπλαβάτσικυ	30€	(-10)
Ζωή στο Επέκεινα - C. W. Leadbeater.....	25€	(-5)

Υπό έκδοση

Μύστες, Απόκρυφο και Μαγικές Τέχνες - Έλενα Πέτροβα Μπλαβάτσικυ
Βιβλίο Β

Ταχυδρομική ή τηλεφωνική παραγγελία με αντικαταβολή

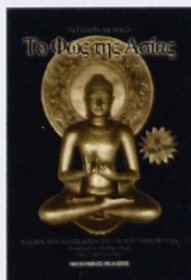
Όνοματεπώνυμο.....Τηλέφωνο.....
Οδός.....Αριθμός.....Πόλη.....Τ.Κ.....



C W. Leadbeater
Σ' Εκείνους που Πενθούν
Αόρατοι Βοηθοί
Ζωή στο Επέκεινα
(Η Άλλη Όψη του Θανάτου)



Ernest Wood
Οι Επτά
Κοσμικές Ακτίνες

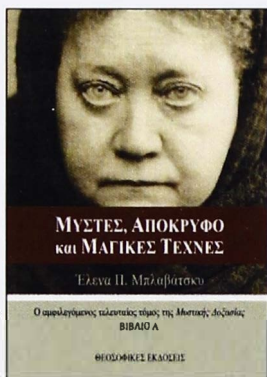


Sir Edwin Arnold
Το Φως της Ασίας

Κυκλοφόρησε
Έλενα Π. Μπλαβάτσκυ

ΜΥΣΤΕΣ, ΑΠΟΚΡΥΦΟ ΚΑΙ ΜΑΓΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

Βιβλίο Α



Ο αμφιλεγόμενος τελευταίος τόμος της *Μυστικής Δοξασίας*, της Σύνθεσης της Θρησκείας, της Επιστήμης και της Φιλοσοφίας, τον οποίο πολλοί αμφισβητούν αν και η συγγραφέας στην Εισαγωγή της διασαφηνίζει ότι πρόκειται για τον τρίτο (στην Αγγλική γλώσσα) τόμο αυτού του έργου της, αφιερωμένο στους Μύστες και τις απόκρυφες γνώσεις που μεταδίδονταν στα αρχαία Μυστήρια και τις Μυστηριακές Σχολές. Εκδόθηκε αρχικά το 1897,

έξι χρόνια μετά τον θάνατο της συγγραφέως.

Στην Ελληνική έκδοσή του αποτελείται από δύο βιβλία: Α και Β. Μύστες της Δύσης, Αλληγορίες και Θαύματα, Μύστες της Ανατολής και Μυστικά Ιερά Βιβλία, Αποκρυφη Αστρονομία και Αστρολατρία, οι Ψυχές των Αστρων, Αλληγορίες και Μυστική Γνώση στο *Ζοχάρ* και την *Βίβλο*, Μυστικοί Κύκλοι, Πρακτική Εξάσκηση της Μαγείας, Επίδραση του Αποκρυφισμού στην Καθημερινή ζωή, κλπ, είναι μερικά από τα θέματα που εμπεριέχονται στα δύο αυτά βιβλία.

Ο τόμος αυτός (βιβλία Α και Β) αποτελεί πλήρη πραγματεία και συμπληρώνει τους προηγούμενους τόμους, συμβάλλοντας στην ολοκλήρωση του *Magnum Opus* της Ε.Π.Μπλαβάτσκυ. Και όπως επισημαίνει ο W. Kingsland (*The Real H.P. Blavatsky*, σ. 241): «Τί πλούτο γνώσεων θα είχαν αποκομίσει πράγματι οι άνθρωποι (...) εάν αυτά τα χειρόγραφα είχαν παραδοθεί τότε στους εκδότες. Ήταν ο 'τυφλός κόσμος' τόσο ανάξιος να λάβει αυτή την γνώση;»

(Σελ. 426, μέγεθος: 17X24, Α.Τ. 26 €)

(Συνδρομητές ΛΙΣΟΥ & Μέλη της ●.Ε. 20 €)

ΘΕΟΣΟΦΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ